

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦКК КП(б)У — НК РСІ УРСР
ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ПРОМИСЛОВОСТІ
РОБОЧОЮ СИЛОЮ В РОКИ ПЕРШОЇ П'ЯТИРІЧКИ
(1928—1932 рр.)

В. О. Кудря

Велика Жовтнева соціалістична революція, знищивши капіталістичне рабство, всяке соціальне й національне гноблення, поставила перед нашою країною нові завдання політичного, економічного та культурного розвитку. Для розв'язання цих завдань країна потребувала багато висококваліфікованих спеціалістів. В. І. Ленін у 1917 р. писав: «Нам потрібні в більшому і більшому, проти попереднього, числі інженери, агрономи, техніки, науково-освічені спеціалісти всякого роду»¹.

Україна — одна з найрозвиненіших у промисловому відношенні республік СРСР. До початку першої п'ятирічки вона мала численні й досвідчені кадри працівників у промисловості. Проте, якщо виходити з основних завдань, поставлених п'ятирічним планом перед українською промисловістю, то відчувалась нестача цих кадрів.

Щоб виконати перший п'ятирічний план, необхідно було підготувати відповідне число спеціалістів, які забезпечили б потреби промисловості в робочій силі в кількісному і якісному відношенні. Загальна потреба в кадрах робітників на Україні на кінець першої п'ятирічки повинна була становити близько 300 000 чоловік². За 1928—1932 роки планувалося підготувати 17 120 інженерів і техніків³.

Важливу роль у розв'язанні питання про підготовку кваліфікованих робітників відіграли органи партійно-державного контролю України. За роки першої п'ятирічки вони обстежили цілий ряд галузей промисловості, окремі об'єднання, трести, вузи, підприємства і т. д. з питань підготовки, перепідготовки, використання і розстановки кадрів. Органи контролю багато уваги приділяли вивченню планування, постановки роботи, керівництва підготовкою кваліфікованої робочої сили з боку ВРНГ, Народного комісаріату освіти та їх органів. Так, НК РСІ УРСР з 1 вересня до 15 жовтня 1928 р. перевіряв правильність використання науково-технічних сил, порядок розподілу й умови роботи нових технічних кадрів⁴. У третьому кварталі 1931 р. він переві-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 83.

² Культурне будівництво в Українській РСР. Збірник документів, т. I, Держполітвидав УРСР, К., 1959, стор. 444.

³ Контрольные цифры пятилетнего плана развития промышленности в УССР (1928—1932 гг.). Харьков, 1929, стор. 303.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 861, арк. 52.

рив, як забезпечені робітниками підприємства «Сталь»¹ і Краматорський завод².

У зв'язку з тим, що Дніпробуд треба було завершити в 1932 р., питання про забезпеченість кваліфікованими робітниками нових заводів набувало великого значення. Тому в лютому 1931 р. НК РСІ доручив Запорізькій КК РСІ перевірити хід підготовки кадрів³. 22 квітня того ж року Президія ЦКК і Колегія НК РСІ доручили групі кадрів НК РСІ УРСР опрацювати питання про підготовку інженерно-технічного персоналу і кваліфікованої робочої сили для Харківського турбінного заводу на час його пуску⁴.

Робота ЦКК КП(б)У — НК РСІ УРСР з питань кадрів є зразком того, як слід поєднувати прийняття постанов з перевіркою їх виконання. Органи контролю не тільки проводили обстеження та ухвалювали рішення, але й вникали в питання забезпечення кваліфікованою робочою силою окремих галузей промисловості, районів, підприємств. Рішень з конкретних питань підготовки й використання кадрів було ухвалено багато.

5 травня 1928 р. Колегія НК РСІ УРСР ухвалила постанову «Про результати перевірки використання робочої сили й техперсоналу»⁵, обговорила питання «Про плинність робочої сили і техперсоналу у промисловості»⁶. Колегія рекомендувала ВРНГ УРСР зобов'язати трести й заводоуправління звернути увагу на раціональніше приймання, використання та звільнення робітників і технічного персоналу у відповідності з плановими завданнями, а також розробити разом з трестами на початок 1929 р. документацію і спеціальне положення про заводський орган по прийманню та звільненню робітників і технічного персоналу⁷.

22 березня об'єднане засідання Президії ЦКК та Колегії НК РСІ УРСР ухвалило постанову про результати обстеження на харківському заводі «Серп і молот» організації праці⁸. У постанові говорилося про низьку насиченість заводу інженерно-технічними кадрами, особливо тими, що безпосередньо обслуговують цехи, про те, що значна частина середнього технічного персоналу не мала досвіду організації і раціоналізації виробничих процесів. Через організаційно-технічні недоліки і надлишок робочої сили в 1929/30 році збитки заводу досягли 1 793 297 крб.⁹ У зв'язку з цим заводоуправлінню було запропоновано посилити склад технічного персоналу шляхом перерозподілу інженерів і техні-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 9, спр. 1351, арк. 108.

² Там же, спр. 1349, арк. 1.

³ Там же, оп. 10, спр. 74, арк. 94.

⁴ Там же, оп. 9, спр. 67, арк. 128.

⁵ Там же, оп. 6, спр. 17, арк. 135.

⁶ Там же, спр. 125, арк. 25.

⁷ Там же, спр. 17, арк. 140.

⁸ Там же, оп. 9, спр. 67, арк. 45.

⁹ Там же.

ків. Зважаючи на те, що на заводі було багато молоді з незначним виробничим стажем, ЦКК КП(б)У — НК РСІ УРСР рекомендували виділити для її навчання інструкторів з висококваліфікованих робітників. Щоб максимально знизити плінність кадрів, заводоуправління повинно було, приймаючи робітників, відбирати й розподіляти їх за професіями¹.

Постановою об'єднаного засідання Президії ЦКК КП(б)У та Колегії НК РСІ УРСР від 15 серпня 1931 р. «Про підготовку кадрів інженерно-технічного персоналу і кваліфікованої робочої сили для «Дніпросталі» було зобов'язано відділ кадрів «Дніпросталі» уточнити профілі підготовки².

У роки першої п'ятирічки будувалися нові підприємства, які потребували висококваліфікованих робітників. Їх готували головним чином у школах ФЗУ та учбових комбінатах, а також шляхом планового переміщення з нижчих у вищі кваліфікації та внутрізаводської перекваліфікації. Гостра потреба в кадрах в умовах реконструкції народного господарства вимагала розширити мережу шкіл ФЗУ, гуртків, короткочасних курсів.

Серед усіх форм підвищення технічного рівня робітників найважливіше значення мали школи ФЗУ. У травні — червні 1928 р. НК РСІ УРСР організував обстеження ряду шкіл фабрично-заводського та гірничопромислового учнівства. Було встановлено, що в підготовці кваліфікованих робітників замість планування панує стихійність. В окремих випадках це привело до невідповідності між кількістю кваліфікованої робочої сили, яку готували школи фабрично-заводського та гірничопромислового учнівства, і потребою в ній даної галузі промисловості. Через відсутність планування значення шкіл ФЗУ як основної форми підготовки кваліфікованої робочої сили набагато знизилася. Більшість шкіл гірничопромислового учнівства готували робітників допоміжних наземних, а не основних гірничих професій. З 495 учнів, що закінчили ці школи в 1927 р., тільки 27% були шахтарями. З 20 випускників школи ФЗУ при Одеському заводі Українського тресту с.-г. машинобудування (УТСМ) 3 чол. під час перевірки працювали не за спеціальністю. З 16 чоловік, які закінчили Марганцівське промислове училище гірничих десятників, лише четверо працювало за спеціальністю³.

Тому НК РСІ УРСР у постанові від 28 липня 1928 р. рекомендував підприємствам трестів і ВРНГ не пізніше 1 січня 1929 р. скласти п'ятирічні плани підготовки кваліфікованої робочої сили, «взяти курс на ліквідацію до кінця п'ятирічки на підприємствах республіканської та союзної промисловості індивідуально-бригадного учнівства... і заміну його організованим

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 67, арк. 46—47.

² Там же, оп. 9, спр. 1433, арк. 1.

³ Там же, оп. 6, спр. 861, арк. 348.

і планомірним навчанням у школах фабрично-заводського та гірничопромислового учнівства»¹.

Партія і уряд вжили заходів до розширення мережі шкіл ФЗУ. 15 січня 1929 р. РНК УРСР видав постанову «Про підготовку кваліфікованої робочої сили через школи фабрично-заводського та гірничопромислового учнівства»², в якій рекомендував збільшити контингент учнів цих шкіл. Пленум ЦК КП(б)У в листопаді 1929 р. постановив провести в цьому році додатковий набір до шкіл ФЗУ 30 тис. учнів³. 13 грудня 1929 р. РНК УРСР прийняв постанову «Про додатковий прийом до шкіл ФЗУ»⁴, в якій ВРНГ УРСР було доручено забезпечити підготовку цих додаткових контингентів. НК РСІ повинен був подати РНК УРСР відомості про перевірку виконання ВРНГ директив, даних у січні 1929 р., відносно збільшення числа учнів шкіл ФЗУ⁵.

Комісія НК РСІ ще в листопаді 1929 р.⁶ почала перевірку Південнорудного тресту⁷, Укрхімтресту⁸, УТСМ⁹. 1 лютого 1930 р. Колегія НК РСІ, заслухавши результати перевірки, відзначила, що перелому в керівництві підготовкою кваліфікованої робочої сили через школи фабрично-заводського та гірничопромислового учнівства ще не сталося. П'ятирічний план навчання кваліфікованих робітників не відповідав темпам розвитку промисловості, переходу підприємств на семигодинний робочий день, не враховував будівництва нових заводів. Колегія рекомендувала ВРНГ створити в місячний строк спеціальний апарат профосвіти для керівництва підготовкою кваліфікованої робочої сили, встановити персональну відповідальність за робітниче навчання. Через недостатнє проведення Народним комісаріатом освіти методичного керівництва йому було запропоновано протягом місяця передати школи фабрично-заводського та гірничопромислового учнівства у відання ВРНГ¹⁰.

Як видно з наведених прикладів, органи контролю, викриваючи недоліки в підготовці кваліфікованих робітників через школи ФЗУ, в той же час накресливали дійові заходи для ліквідації хиб і створення кращих умов в їх роботі. Але разом з тим на деяких підприємствах не звертали уваги на внутрішні резер-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 6, спр. 45, арк. 123—124.

² Там же, оп. 7, спр. 182, арк. 47.

³ Промышленность и рабочий класс Украинской ССР в период построения фундамента социалистической экономики (1926—1932 гг.). Сборник документов. Политиздат УССР, К., 1960, док. № 94, стор. 299.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 7, спр. 182, арк. 47.

⁵ Там же, арк. 42 (зворот).

⁶ Там же, арк. 10.

⁷ Там же, арк. 63.

⁸ Там же, арк. 69.

⁹ Там же, арк. 71.

¹⁰ Там же, арк. 47.

ви робочої сили, на її лишки. Тимчасом виявлення лишків робочої сили на заводах і фабриках мало велике значення як з точки зору кращого використання її і підвищення продуктивності праці, так і з точки зору здешевлення виробництва і зниження собівартості продукції. Ось чому органи партійно-державного контролю приділяли цьому питанню велику увагу. Тільки на трьох великих підприємствах м. Харкова на початку 1931 р. було 2146 чол. зайвої робочої сили та невикористовуваних трудових ресурсів 5106 чол.¹ Як результат цього багато робітників використовувалося тут недоцільно, а на інших підприємствах їх не вистачало. На заводі «Прогрес» Машхімтресту за даними промислової групи НК РСІ середньосписочне число робітників у травні 1931 р. перевищувало планове завдання на 3,5%. На будівництво «Дніпросталі» на 1 червня 1931 р. фактичне число робітників не відповідало дійсній потребі: будівельників було 47% плану (5500 чол. замість 11 500), монтажників — 32% (392 чол. замість 1195)².

Згідно з спільною постановою НК РСІ УРСР, Наркомату праці, ВРНГ і ВУРПС з 10 лютого по 10 березня 1931 р. було проведено місячник виявлення резервів та лишків робочої сили³. Для цього було створено загальноміські, загальнозаводські й цехові бригади, в яких взяли участь близько 1000 ударників, робкорів, інженерно-технічних працівників. Бригади не тільки виявляли лишки робочої сили і наявні трудові ресурси, а й на основі цих даних визначали потребу в робочій силі. Так, було встановлено, що заводу ДЕЗ потрібно на 1931 р. 9000 робітників замість запланованих заводоуправлінням 10 250 чоловік⁴.

Органи контролю звертали увагу також на забезпечення підприємств та будівництв різноробочими. У квітні 1931 р. НК РСІ УРСР обстежив, як Народний комісаріат праці, ВРНГ, Народний комісаріат постачання, Колгоспцентр, 8-й Будтрест та інші організації і відомства республіки забезпечують будівництво землекопами. У липні й серпні цього ж року НК РСІ СРСР, НК РСІ УРСР та Народний комісаріат праці СРСР перевірили стан відхідництва з колгоспів. Перевіркою були охоплені на Україні Колгоспцентр, Наркомат праці, ВРНГ і сім районних організацій. У цих же районах було обстежено 12 колгоспів. Крім того, обстежувалися Макіївський металургійний завод, Сорокинське рудоуправління, Гніванські гранітні розробки.

В результаті перевірки в колгоспах було виявлено великі резерви робочої сили навіть під час посівної та збиральної кампаній. Так, у Тирнівському районі було до 30% незайнятої ро-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 9, спр. 1445, арк. 1.

² Там же, спр. 68, арк. 41.

³ Там же, спр. 1445, арк. 1.

⁴ Там же, спр. 1380, арк. 12—13.

бочої сили, в Ракитянському — 25, В.-Лепетиському — 20, Золотоніському — близько 50%¹.

Грандіозні перетворення в роки першої п'ятирічки потребували багато висококваліфікованих командирів виробництва. За попередні роки в підготовці спеціалістів для промисловості України було досягнуто певних успіхів: випуск з індустріально-технічних інститутів і технікумів збільшився з 625 чол у 1923/24 р. до 2616 у 1926/27 році². Основними партійними документами, які визначали напрям і темпи підготовки цих кадрів у першій п'ятирічці, були постанови липневого 1928 р. й листопадового 1929 р. Пленумів ЦК РКП(б). Пленуми відзначили, що реконструкція промисловості можлива лише при забезпеченні її достатніми кадрами відповідно підготовлених технічних сил³, які б мали досить глибокі спеціально-технічні й економічні знання⁴.

На перевірку і сприяння виконанню цих постанов і була значною мірою спрямована робота органів народного контролю в 1928—1932 рр. 11 лютого 1930 р. комісія ЦКК ВКП(б), що перевіряла виконання організаціями України рішень листопадового Пленуму ЦК ВКП(б) про кадри, запропонувала ЦКК КП(б)У — НК РСІ УРСР забезпечити контроль і нагляд за здійсненням рішень пленуму й виділити бригаду для проведення цієї роботи⁵. 28 березня 1930 р. НК РСІ УРСР провів нараду по підготовці й перевірці виконання рішень листопадового пленуму⁶. Перевірка, організована у травні 1930 р., охопила 14 втузів і вузів, 5 вечірніх технікумів, 10 підприємств, відділ кадрів ВРНГ, Наркомзем, Народний комісаріат праці, відділи кадрів трестів і Колгоспцентр. У роботі брали участь 43 бригади, до яких входило 936 чоловік⁷. Під час перевірки було викрито серйозні хиби, які допускали ВРНГ, Держплан, Наркомат освіти, господарські об'єднання, підприємства й вищі учбові заклади у плануванні потреб у кадрах і їх забезпеченні, в реорганізації мережі освіти, планах і програмах виробничого навчання, перепідготовці спеціалістів і практиків, що посідали технічні посади.

Усе це свідчило про необхідність твердої планової бази для розв'язання проблеми технічних кадрів, тим більше, що на підготовку спеціалістів потрібен тривалий час. Основною хобою

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 9, спр. 1365, арк. 3.

² Я. П. Ряпко. Народна освіта на Україні за 10 років революції. ДВУ, 1927, стор. 74.

³ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. II, вид. 7. Держполітвидав УРСР, К., 1954, стор. 481.

⁴ Там же, стор. 589.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 8, спр. 335, арк. 3.

⁶ Там же, арк. 23.

⁷ Там же, оп. 9, спр. 67, арк. 92.

у плануванні підготовки й використання кадрів був брак науково перевіреного критерію нормальних потреб підприємства. Обстеження НК РСІ УРСР, проведені на підприємствах кам'яно-вугільної і металургійної промисловості, виявили багато фактів недостатнього врахування потреб у хіміках різного профілю, спеціалістах ливарної і ковальської справи, в економістах і т. д. Наприклад, по Донвугіллю планувалося три працівники охорони праці на одно рудоуправління, один раціоналізатор на дві шахти, один електрик на шахтоуправління, лише 63 економісти на 21 рудоуправління¹.

В результаті заходів партії і уряду при безпосередній участі органів партійно-державного контролю промисловість України одержала тисячі спеціалістів, які в роки першої п'ятирічки відіграли дуже важливу роль у соціалістичній індустріалізації і технічній реконструкції всіх галузей народного господарства. На Україні в кінці 1932 р. у всій промисловості було вже 84 510 інженерно-технічних працівників. Якщо на 1 січня 1929 р. в УРСР було 38 інститутів з 33,4 тис. студентів і 126 технікумів з 27 тис. учнів, то на 1 жовтня 1932 р. налічувалося 184 інститути з 89,4 тис. студентів і 740 технікумів, у яких навчалося понад 225 тис. учнів².

ДЖЕРЕЛА І ФОРМИ ПОПОВНЕННЯ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ УКРАЇНИ В РОКИ ДРУГОЇ П'ЯТИРІЧКИ

(На матеріалах важкої промисловості)

Н. М. Казанович

Будівництво нових промислових підприємств і реконструкція старих створили в країні в кінці першої п'ятирічки гострий дефіцит кваліфікованих кадрів робітників. Масовий попит на них по-новому поставив питання про джерела комплектування робочої сили. Основним джерелом комплектування робітничих кадрів у важкій промисловості в перші роки індустріалізації країни були резерви кваліфікованих робітників у містах, а також природний приріст міського населення.

Але вже в кінці першої п'ятирічки у відповідності з планом індустріалізації попит на робочу силу збільшився. У 1930 р. в СРСР було ліквідовано безробіття. В умовах великого промислового будівництва природний приріст населення в містах

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 8, спр. 316, арк. 5.

² А. Б. Слущкий. Рабочий класс Украины в борьбе за создание фундамента социалистической экономики (1926—1932 гг.). Изд-во АН УССР, К., 1963, стор. 471.

не міг задовольнити попиту на робочу силу. Як результат цього головним джерелом комплектування робітників у важкій промисловості стають вихідці з села. Це підтверджується даними по окремих галузях важкої промисловості України в 1933 році (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл нових робітників у 1933 р. за останнім заняттям до вступу на виробництво (в % до підсумку)¹

Галузі промисловості	Робота по найму				Робота не по найму			
	В сільському господарстві	В інших галузях	Домашні робітниці	Незначенно	Учні	Пенсіонери, утриманці	Інші	Незначенно
Чорна металургія	42,8	2,8	1,9	4,9	10,5	13,6	5,9	17,6
Авіаавтотракторне будівництво	33,9	5,2	3,2	7,5	26,8	4,5	8,1	10,8

Табл. 1 показує дві характерні особливості комплектування робочої сили на початку другої п'ятирічки. Перш за все звертає увагу дуже мала питома вага серед нових робітників осіб, які працювали по найму в інших галузях промисловості: 2,8% в чорній металургії, 5,2% — в авіаавтотракторобудівництві. Незначний процент пенсіонерів. Умовно ці категорії можна вважати кадрами, які мали виробничий досвід. Основний кістяк нових робітників — це люди, які ніколи не працювали на виробництві, насамперед вихідці з сіл. Це підтверджується також даними про виробничий стаж робітників важкої промисловості України. Наприклад, у 1933 р. робітників із стажем до п'яти років було: в чорній металургії — 39,2%², в сільськогосподарському машинобудуванні — 54,1%³, в автотракторній промисловості — 57,9%⁴.

Але аналіз нового поповнення за останнім заняттям не дає ще повного уявлення про роль села в комплектуванні складу робітників важкої промисловості, бо така категорія, як учні, значною мірою формувалась за рахунок сільської молоді. У зв'язку з цим правильніше для визначення питомої ваги селян у новому поповненні проаналізувати склад робітників важкої промисловості за соціальним походженням (див. табл. 2).

¹ Таблиця складена нами на основі даних ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 6, од. зб. 1783, арк. 16, 33, 51.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 6, од. зб. 1783, арк. 18.

³ Там же, арк. 35. Підраховано нами.

⁴ Там же, арк. 55. Підраховано нами.

Соціальне походження робітників деяких галузей промисловості
в 1933 р. (% до підсумку)¹

Галузі промисловості	Робітни- ки	Селяни	Служ- бовці	Інші	Не за- значено
Чорна металургія	46,9	47,9	1,4	1,2	2,6
Авіаавтотракторне будівниц- тво	40,8	51,5	4,1	2,9	0,7

З табл. 2 видно, що на початку другої п'ятирічки село було основним джерелом поповнення складу робітників важкої промисловості. Про це свідчить і соціальне походження робітників вугільної промисловості Донбасу, де вихідці з села становили 67% загального числа робітників².

Проте на кінець другої п'ятирічки приплив селян у промисловість скоротився. Це видно із зіставлення даних про осідання сільського населення в містах³. Якщо в 1931 р. міське населення СРСР збільшилось за рахунок селян на 4100 тис. чол., в 1932 р. — 2719 тис., то в 1934 і 1935 рр. приплив до міст сільського населення значно знизився і відповідно дорівнював 2452 і 2556 тис.⁴

Істотним фактором, який сприяв зменшенню припливу селян до міст, було різке розширення сфери застосування робочої сили в сільському господарстві. В результаті суцільної колективізації селянських господарств перед колгоспами відкрилися величезні можливості розгортання сільськогосподарського виробництва. Крім того, на кінець другої п'ятирічки колгоспи організаційно зміцніли, підвищивши матеріальний добробут колгоспників. Це й підірвало економічний стимул переходу селян до міст. В цілому загальна кількість сільського населення, яке влилося у промисловість СРСР за 1933—1937 рр., дорівнювала 4,2 млн. чоловік, або 54% всього поповнення⁵. Це значно мен-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 5, од. зб. 1783, арк. 14 і 49. Таблиця складена автором на основі підрахунків.

² Народне господарство Радянської України. Вид-во АН УРСР, К., 1945, стор. 84.

³ Припущення, що основна маса людей, які прибували з сіл до міст, ішла в промисловість, перш за все у важку, базується на тому, що особливо швидко в цей період зростало населення нових центрів важкої індустрії. Так, населення Макіївки збільшилося з 81,0 тис. чол. у 1931 р. до 114,0 тис. у 1935 р., Кам'янського — відповідно з 89,1 тис. до 146,4 тис., Сталіно — з 194,1 тис. до 272,6 тис. (Труд в СССР. Статистический сборник. Изд-во ЦУНХУ Госплана СССР, 1936, стор. 6).

⁴ Труд в СССР, стор. 6.

⁵ М. Я. Сонин. Воспроизводство рабочей силы в СССР и баланс труда. Госпланиздат, М., 1959, стор. 143.

ше, ніж за роки першої п'ятирічки, коли промисловість ввібрала 8,5 млн. вихідців із села, що становило 70% нових робітників¹.

Отже, в роки другої п'ятирічки співвідношення міського і сільського джерел поповнення складу робітників змінилося на користь міського в порівнянні з першою п'ятирічкою, але переважаним джерелом поповнення, як і раніш, було село².

Перед Комуністичною партією України постало надзвичайно складне завдання — підготувати висококваліфікованих робітників важкої промисловості з людей, які ніколи не працювали на підприємствах і в значній мірі були схильні до дрібновласницької ідеології.

В міру розвитку промисловості і зростання робітничого класу він сам став значним джерелом поповнення робочої сили. В роки другої п'ятирічки Комуністична партія проводила велику роботу по залученню у промисловість жінок. При цьому вона виходила з вказівки вождів пролетаріату про необхідність приєднання жінок до суспільного виробництва. К. Маркс у листі Людвігу Кугельману 12 грудня 1868 р. писав: «Кожен, хто хоч трохи обізнаний з історією, знає також, що великі суспільні перевороти неможливі без жіночого ферменту. Суспільний прогрес можна точно виміряти за суспільним становищем прекрасної статі»³. Розвиваючи цю думку, В. І. Ленін у своїй роботі «Великий почин» (1919 р.) підкреслював, що без справжнього визволення жінок, які становлять половину всього населення, від домашнього рабства неможливе соціалістичне будівництво⁴.

За роки другої п'ятирічки в народне господарство України влилося 108,3 тис. жінок, з них лише у важку промисловість — 36,2 тис.⁵. Питома вага жінок на підприємствах важкої промисловості збільшилась з 21,2% в 1932 р. до 22,6% в 1936 р.⁶

Одним із важливих джерел поповнення кваліфікованої робочої сили у промисловості України в досліджуваний період була молодь. Процес «омолодження» робітничого класу почався в кінці першої — на початку другої п'ятирічки. Так, у чорній металургії республіки робітники віком до 28 років у 1930 р. стано-

¹ Ітоги виконання першого п'ятилітнього плану розвитку народного господарства в СРСР. Изд. Госплана СРСР, М.—Л., 1933, стор. 199—200.

² Викликає заперечення точка зору Б. Маркуса, який пише, що «основним джерелом поповнення робітничого класу в роки другої п'ятирічки були молодь, жінки та інші категорії міського населення» (Б. Маркус. Труд в социалистическом обществе. Госпланиздат, М., 1939, стор. 214).

³ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, вид. 2, т. 32. Політвидав України, К., 1966, стор. 461.

⁴ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 382—383.

⁵ Праця в УРСР. Статистичний збірник. Вид-во «Народне господарство», К., 1937. Підраховано нами за даними стор. 128, 144, 151, 157, 163.

⁶ Там же.

вили 28,4%, у 1933 р. — 40%¹, у кам'яновугільній промисловості — відповідно 3, 1, 9 і 43,1%².

У провідних галузях промисловості з новою технікою процент молоді був значно вищий. Наприклад, на нових заводах авіаавтотракторної промисловості України молоді робітники становили в 1933 р. 51,0%³. Ще більше було молоді на тих виробничих дільницях, де застосовувалась кваліфікована праця на машинах і механізмах. Так, на шахтах Донбасу на доставці вугілля молоді робітники становили 70% загального числа робітників, на відкатці — 60%⁴.

Широке застосування праці молодих робітників в усій країні, в тому числі і в УРСР, було спричинене також революційною обстановкою епохи першої п'ятирічки. З середини 30-х років, коли темпи росту робітничого класу уповільнились і було зжито дефіцит кадрів, почала зменшуватися і питома вага молоді у складі робітників. В усій країні цей процес почався в 1933 році. На Україні «старіння» робітничого класу відбувалося трохи пізніше — з 1935 р. і збігалось в часі з уповільненням зростання загальної кількості робітників республіки.

Зменшення числа молоді у промисловості було закономірним наслідком завершення процесу зосередження кадрів, загального розвитку народного господарства, а також підвищення матеріального й культурного рівня трудящих.

Отже, як уже говорилося, в роки другої п'ятирічки сталися значні зміни в джерелах поповнення робітничого класу. Але ще істотніші зміни були в формах його поповнення.

У 1930—1931 рр. в нашій країні сталися великі соціальні зрушення. По-перше, на основі суцільної колективізації було ліквідовано аграрне перенаселення села, яке протягом кількох років «живило» безробіття. Підвищення життєвого рівня і припинення диференціації селянства різко скоротили стихійний приплив робочої сили з села до міста. По-друге, на основі успіхів індустріалізації було ліквідовано безробіття, гігантськи виріс робітничий клас. Зменшення стихійного припливу робочої сили з села збігалось із збільшенням потреби промисловості в ній. Виник гострий дефіцит кадрів. В цих умовах не можна було надіятися на стихійний приплив робочої сили, а треба було перейти до планового, організованого набору її.

30 червня 1931 р. ЦВК і РНК СРСР ухвалили постанову про організований набір колгоспників у державну промисловість.

¹ Черная металлургия, марганцевая, коксовая и железорудная промышленность СССР. Статистический сборник, М., 1935, стор. 119.

² Праця в УРСР, стор. 128.

³ «Комсомолец-активіст», орган ЦК ЛКСМУ, 1934, № 2, стор. 41.

⁴ А. Цукерник. Рабочие кадры и производительность труда в угольной промышленности Донбасса. «Проблемы экономики», 1933, № 1, стор. 133.

Організований набір став головною формою поповнення найважливіших галузей промисловості робочою силою¹.

Протягом другої п'ятирічки промисловість України шляхом організованого набору одержала 2544 тис. нових робітників².

Оргнабір як форма поповнення робітничого класу в роки другої п'ятирічки мав велике господарське й соціально-політичне значення. За його допомогою Комуністична партія регулювала соціальний склад робітничого класу, боролась за створення постійних виробничих колективів, повертала старі кваліфіковані кадри у промисловість.

Ефективною формою поповнення промислових кадрів у роки другої п'ятирічки була також партійна, комсомольська і профспілкова мобілізація робітників. Наприклад, кілька років не сходило з порядку денного питання про кадри Ново-Краматорського машинобудівного заводу. У зв'язку з цим 22 березня 1932 р. було видано наказ Наркомважпрому СРСР «Про забезпечення Крамашбуду кваліфікованою робочою силою», де намічалось перевести з діючих заводів союзних об'єднань і трестів 583 кваліфікованих робітники³. Але, незважаючи на значну роботу партійної організації заводу по залученню робочої сили, переведення робітників з інших підприємств країни⁴, становище з кадрами на ньому лишалося загрозливим. 17 липня 1933 р. ЦК КП(б)У, заслухавши доповідь заводууправління, постановив мобілізувати найближчим часом до Краматорського заводу з інших підприємств України 450 робітників 6—8 розрядів⁵. Для здійснення цієї постанови уповноважений НКТП на Україні тов. Маслов виділив 24 заводи⁶.

В той же час велику роботу по забезпеченню кадрами гіганта машинобудівництва проводив Донецький обком партії. Він мобілізував для нього 100 висококваліфікованих робітників-комуністів з інших підприємств⁷. В результаті цих заходів потреба Ново-Краматорського машинобудівного заводу в робітничих кадрах поступово задовольнялась. На 1 жовтня 1934 р. при потребі 8,5 тис. виробничих робітників їх фактичне число досягло майже 8 тисяч, а загальна недостача кваліфікованих кадрів по дефіцитному профілю становила лише 430 робітників⁸.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 6, од. зб. 39, арк. 4—6.

² М. Я. Соинін. Воспроизводство рабочей силы в СССР и баланс труда, стор. 182. Підраховано нами.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1409, арк. 55.

⁴ До 25 березня 1933 р. згідно з наказом Наркомважпрому на Краматорський завод було переведено 112 кваліфікованих робітників і майстрів (ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, од. зб. 67, арк. 130).

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1408, арк. 1.

⁶ Там же, арк. 2.

⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 4, од. зб. 67, арк. 130; Партійний архів Донецького обкому партії, ф. 24, оп. 1, спр. 138, арк. 17.

⁸ «Техническая пропаганда», 1934, № 17, стор. 21.

Мобілізація робочої сили, як і оргнабір, в роки другої п'ятирічки мали чимале значення. Завдяки цим заходам Комуністична партія забезпечувала кваліфікованими робітниками основні галузі соціалістичної промисловості, успішно боролась з плінністю робочої сили, за швидше поширення передового технічного досвіду.

ХАРКІВСЬКА ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ У ПІДГОТОВЦІ КАДРІВ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ ПРОФТЕХОСВІТИ (1962—1965 рр.)

С. А. Черниченко

Забезпечення суспільного виробництва необхідною кількістю кваліфікованих робітників є однією з вирішальних умов успішного розвитку народного господарства і соціально-економічних перетворень в період розгорнутого будівництва комунізму.

«У зв'язку з бурхливим розвитком науки і техніки,— говорить у Програмі КПРС,— слід безустанно вдосконалювати систему професійно-технічної освіти і виробничого навчання з тим, щоб майстерність тих, що працюють на виробництві, поєднувалась з підвищенням їх загальноосвітньої підготовки в галузі суспільних та природничих наук і набуттям інженерно-технічних, агрономічних, медичних та інших спеціальних знань»¹.

У відповідності з цими вказівками в нашій країні у великих масштабах проводиться професійно-технічне навчання і підвищення культурно-технічного рівня трудящих. Л. І. Брежнев відзначав на XXIII з'їзді КПРС: «Грандіозна програма розвитку промисловості і піднесення сільського господарства висуває перед партією завдання постійно поповнювати робітничий клас, ряди трудівників села кваліфікованими кадрами. Цю відповідальну справу покладено на училища професійно-технічної освіти»².

З часу заснування у 1940 р. системи профтехосвіти вона невпинно вдосконалюється, зміцнюється матеріальною базою. Згідно з рішеннями XXI з'їзду КПРС і законом про перебудову народної освіти всі учбові заклади трудових резервів, а саме: ремісничі, залізничні, будівельні й технічні училища треба було протягом 1961—1963 рр. перетворити в єдиного типу міські та сільські професійно-технічні училища, розширити їх учбово-виробничі площі, поліпшити парк виробничого устаткування, пере-

¹ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. Держполітвидав УРСР, К., 1961, стор. 108.

² Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Політвидав України, К., 1966, стор. 61.

оснастити учбові кабінети й лабораторії, підвищити рівень педагогічних кадрів¹.

За станом на 15 листопада 1961 р. в Харкові існувало 24 училища, які готували кадри для промисловості, транспорту та будівництва: 8 технічних, 4 будівельних, 4 ремісничих, 2 залізничних і 6 професійно-технічних².

Бюро Харківського обласного комітету КП України, розглянувши в листопаді 1962 р. питання «Про стан підготовки кадрів масових професій в системі обласного управління профтехосвіти»³, відзначило зростання контингенту учнів, добру підготовку їх багатьма училищами, перевиконання за дев'ять місяців 1962 р. виробничого плану. Разом з тим підкреслювалось, що профтехучилища області ще не забезпечували в повній мірі промисловість міста кваліфікованими робітниками. У деяких училищах не вистачало сучасних машин і механізмів для виробничого навчання учнів на високому технічному рівні, 70 фрезерних і 73 свердлильних верстати потребували заміни⁴.

Бюро обкому постановило розглянути найближчим часом питання про створення нових профтехучилищ на виробничій базі заводів «Серп і молот», «Електроважмаш», Турбінного і групи підприємств Балаклійського району, про надання директорам підприємств і керівникам будівельних трестів, на виробничій базі яких існують профтехучилища, необхідної допомоги в оснащенні учбових кабінетів, лабораторій і учбових майстерень сучасним устаткуванням⁵.

Партійні організації системи профтехосвіти за допомогою обкому та райкомів партії розгорнули роботу по створенню нових училищ, учбових майстерень, майданчиків і полігонів. Було відкрито училище № 12, яке готувало шевців, № 26 — поліграфістів, № 27 — металістів, училища №№ 25, 28, 29, 30 для підготовки будівельників. Будівельне училище № 22 зберегло тільки свій номер; учбовий корпус, майстерні, гуртожиток було споруджено нові. Тепер у Харкові і області функціонують 30 профтехучилищ.

Починаючи з 1961 р., професійне навчання переводилось на єдину загальноосвітню базу — восьмирічну школу. При обласному управлінні профтехосвіти почали діяти семінари-практикуми викладачів і майстрів по вивченню нової техніки, передової технології, методів праці цоваторів виробництва, курси підвищення кваліфікації. Майстерні училищ поповнювалися новим

¹ Харківський обласний державний архів (далі ХОДА), ф. № р. 5667, оп. 1, од. зб. 711, арк. 7.

² ХОДА, ф. № р. 5667, оп. 1, од. зб. 704, арк. 2—3.

³ Партійний архів Харківської області (далі ПАХО), ф. 2, оп. 120, спр. 47, арк. 161.

⁴ Там же.

⁵ ПАХО, ф. 2, оп. 120, спр. 47, арк. 163.

устаткуванням. В 1962 р. профтехучилище № 1 одержало від базового тресту «Сантехмонтаж-60» два трубонарізних верстати, один трубозгинальний і один трубообрізний¹. За період з 1959 по 1963 р. було вилучено з учбово-виробничих майстерень, училищ металістів 74 застарілих верстати і встановлено 167 нових².

Партійні організації училищ конкретно займалися питаннями збільшення контингенту учнів, розширення числа їх спеціальностей. На 1 січня 1960 р. в міських профтехучилищах навчалось 7835 учнів, а на 1 січня 1965 р. — 10 630, тобто на 35,6% більше³.

Виходячи з рішень ХХІІ з'їзду КПРС, викладачі й майстри виробничого навчання використовували в учбово-виховному процесі досягнення новаторів і передовиків виробництва, прагнули виховувати всебічно розвинених робітників соціалістичного суспільства в умовах сучасної науково-технічної революції. Ще в 1897 р. В. І. Ленін писав: «Не можна собі уявити ідеалу майбутнього суспільства без поєднання навчання з продуктивною працею молодого покоління: ні навчання і освіта без продуктивної праці, ні продуктивна праця без паралельного навчання і освіти не могли б бути поставлені на ту височінь, якої вимагає сучасний рівень техніки і стан наукового знання»⁴.

Партійні організації училищ, колективи майстрів виробничого навчання старалися налагодити учбовий процес так, щоб майбутні робітники не тільки добре знали свою спеціальність, відмінно працювали, але й цікавилися раціоналізацією і винахідництвом. Така робота проводилася в усіх училищах. У профтехучилищі № 4 тільки за 1 квартал 1963 р. було запроваджено у виробництво вісім раціоналізаторських пропозицій. Учень Володимир Рудий (група С-29) запропонував спосіб заточування пазурів до деревообробного верстата, Юрій Сербиненко удосконалив технологію обробки ножового вала, що набагато знизило витрату матеріалу на його виготовлення⁵.

На ВДНГ СРСР диплом III ступеня одержало спеціальне профтехучилище № 1 м. Харкова за розробку й виготовлення діючої моделі трубозгинального верстата ВМС-24⁶. Крім того, рада ВДНГ за серійне освоєння апаратів ВКЗ-1 і подання діючого експоната ВКЗ-1 на виставку присудила в березні 1962 р. міському профтехучилищу № 10 диплом II ступеня, а п'ять майстрів і учні А. Вовк, А. Радченко, М. Усик — члени гуртка тех-

¹ ХОДА, ф. № р. 5667, оп. 1, од. зб. 769, арк. 22.

² Матеріали ХХ педагогічної наради працівників профтехосвіти Харківської області. Харків, 1964, стор. 6.

³ Матеріали ХХІ педагогічної наради працівників профтехосвіти Харківської області. Харків, 1965, стор. 7.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 2, стор. 423.

⁵ ПАХО, ф. 1240, оп. 1, спр. 33, арк. 62.

⁶ ХОДА, ф. № р. 5667, оп. 1, од. зб. 697, арк. 26.

нічної творчості — нагороджені срібними і бронзовими медалями, а також цінними подарунками¹.

В усіх училищах міста і області працюють технічні гуртки, читаються лекції, проводяться науково-технічні конференції. У профтехучилищі № 10 в 1962 р. відбулась ювілейна технічна конференція, присвячена пам'яті В. І. Леніна, на якій виступило близько 40 доповідачів — учнів різних груп². У цьому ж році в ремісничому училищі № 3 було проведено технічну конференцію учнів на тему: «Нові методи праці і новаторські пристосування при електромонтажних роботах», в якій взяли участь 250 чоловік³.

Керівники профтехучилищ багато уваги приділяють виробничій практиці учнів на заводах, фабриках, будівництвах. Учні профтехучилища № 14 у передвипускний період проходять виробничу практику на великих будовах Дніпропетровська, Запоріжжя, Донецька, Жданова та інших міст у бригадах дорослих робітників, де вони опановують передовий метод монтажу⁴. Силами учнів ремісничого училища № 3 під час виробничої практики в 1961 р. було виконано замовлення для Ждановського, Новомосковського металургійних заводів, Лисичанського будівельного управління № 443 та інших підприємств і організацій⁵. У 1963 р. учням міського профтехучилища № 22 М. Назденку, М. Горбаню, М. Саніну, А. Маковозу, М. Хахолеву, В. Дорошенку та іншим, що проходили виробничу практику в УНР-448, було присвоєне почесне звання ударника комуністичної праці⁶.

Класики марксизму надавали великого значення комуністичному вихованню молодого покоління. В 60-х роках ХІХ ст. К. Маркс висунув як складову частину програми І Інтернаціоналу виховання робітничої молоді. Він писав: «...найбільш передові робітники цілком усвідомлюють, що майбутнє їх класу, і, значить, людства, цілком залежить від виховання підростаючого робітничого покоління»⁷.

Формування марксистсько-ленінського світогляду у молоді нашої країни стало загальнопартійною, державною справою. У постанові червневого Пленуму ЦК КПРС 1963 р. «Про чергові завдання ідеологічної роботи партії» указувалося на окремі хиби у професійній освіті і говорилося про необхідність вжити рішучих заходів для поліпшення виховної роботи серед учнів проф-

¹ ПАХО, ф. 126, оп. 1, спр. 32, арк. 72.

² Там же.

³ ХОДА, ф. № р. 5667, оп. 1, од. зб. 717, арк. 9.

⁴ Там же.

⁵ Там же, арк. 3.

⁶ Матеріали ХХ педагогічної наради працівників профтехосвіти Харківської області. Харків, 1964, стор. 24.

⁷ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, вид. 2, т. 16, стор. 193.

техучилищ¹. Педколективи учбових закладів профтехосвіти м. Харкова і області, глибоко вивчаючи рішення Пленуму, накреслили конкретні заходи для докорінного поліпшення професійного навчання і виховання учнів. Особливу увагу вони звернули на підготовку і проведення семінарів з викладачами політдисциплін та помічниками директорів по культурно-виховній роботі у зв'язку з введенням у новому учбовому році у профтехучилищах курсу суспільствознавства і з посиленням виховної роботи серед учнів.

У березні 1964 р. Харківський обком партії, розглянувши питання «Про стан політико-виховної роботи в системі профтехосвіти Харківської області», відзначив, що колективи профтехучилищ міста і області, виконуючи рішення XXII з'їзду КПРС і наступних Пленумів ЦК КПРС, досягли певних успіхів у підготовці кваліфікованих кадрів для народного господарства². Тільки в 1963 р. вони підготували понад 5000 молодих робітників, які успішно працюють на підприємствах і будовах³.

Було ухвалено рішення про дальше поліпшення викладання загальноосвітніх і суспільних дисциплін, про створення для цього відповідної учбово-матеріальної бази. У 1964 р. бюро Ленінського⁴ і Червонозаводського⁵ райкомів партії розглянули питання «Про стан політико-виховної роботи в училищах профтехосвіти». У травні 1965 р. питання про політико-виховну роботу в системі профтехосвіти розглядало бюро Жовтневого райкому⁶. Партійні організації училищ розгорнули роботу по виконанню рішень обласного і районних комітетів партії: регулярно проводили партійні збори й засідання партбюро училищ, на яких обговорювались питання учбової і виховної роботи, підвищення теоретичного рівня викладачів і майстрів виробничого навчання, вислухувались звіти комуністів. Так, у 1963 р. у профтехучилищі № 10 відбулося 15 партійних зборів, 22 засідання партбюро, які обговорили 38 питань⁷.

В училищах профтехосвіти м. Харкова і області, як і по всій республіці, розгорнулося соціалістичне змагання за високу культуру праці, за звання резерву комуністичних бригад. В різні роки профтехучилищам № 1 і № 6 м. Харкова було присвоєно звання училищ високої культури праці. По всіх училищах міста щорічно відзначаються групи високої культури праці і навчання. Харківський обком комсомолу разом з обласним управлінням

¹ Постановлення Пленума Центрального Комітета КПСС. Іюнь 1963. Госполитиздат, М., 1963, стор. 20—21.

² ПАХО, ф. 10924, оп. 4, спр. 43, арк. 14.

³ Там же.

⁴ ПАХО, ф. 20, оп. 35, спр. 17, арк. 28.

⁵ ПАХО, ф. 45, оп. 34, спр. 16, арк. 31.

⁶ ПАХО, ф. 58, оп. 36, спр. 6, арк. 105.

⁷ ПАХО, ф. 126, оп. 1, спр. 32, арк. 61.

профтехосвіти регулярно підбиває підсумки змагання і проводить обласні зльоти переможців. У 1965 р. такий зліт відбувся в Харкові під девізом «Дорогою героїв, дорогою батьків вперед до комунізму йдемо»¹.

Велику роботу в училищах проводять групи товариства «Знання». У 1965 р. у профтехучилищі № 14 було прочитано для учнів на політичні теми 32 лекції, на наукові — 19². При предметних кабінетах працюють гуртки технічної творчості. Регулярно влаштовуються культпоходи до музеїв, театрів, кіно. Так, у 1965/66 учбовому році учні профтехучилища № 10 провели 19 екскурсій у харківські музеї, 26 культпоходів у театри й кіно, 12 автобусних і піших екскурсій по історичних місцях Харкова і області, 5 тематичних вечорів, 16 вечорів-зустрічей із старими більшовиками, новаторами ХЕМЗу і ХТГЗ, письменниками і артистами³. З метою військово-патріотичного виховання учнів організовувалися зустрічі з учасниками громадянської і Великої Вітчизняної воєн, виїзд у село Соколове на місце боїв радянських і чехословацьких воїнів з німецько-фашистськими загарбниками.

Профтехучилища міста і області мають добрі умови й можливості для організації масово-політичної роботи й культурного дозвілля учнів. Так, училище № 1 ще в 1961 р. мало бібліотеку з фондом понад 13 000 книг, добре оснащений спортивний зал на 50 чоловік, клуб на 250 місць, кінопересувку, 2 комплекти музичних інструментів, 2 телевізори, спортивні майданчики, достатню кількість спортивного інвентаря⁴.

Важливим засобом підвищення політичного й культурно-естетичного рівня учнів є художня самодіяльність. При Будинку культури обласного управління профтехосвіти і в усіх училищах активно працюють гуртки художньої самодіяльності. У профтехучилищі № 4 в 1964 р. ці гуртки, в яких брали участь 100 чоловік, дали 10 концертів⁵. У профтехучилищі № 1 у 1965 р. до гуртків входило 120 учнів. Вони 42 рази виступали з різними програмами в училищі і за його межами⁶.

Всебічному розвитку молодих робітників сприяють і певні успіхи у спортивній роботі. Щорічно училища готують майстрів спорту і спортсменів-розрядників.

Таким чином, Харківська партійна організація в 1962—1965 рр. багато уваги приділяла проведенню в життя рішень XXII з'їзду КПРС про підготовку через систему профтехосвіти кваліфікованих кадрів робітничого класу.

¹ ПАХО, ф. 5104, оп. 1, спр. 30, арк. 16.

² ПАХО, ф. 7, оп. 15, спр. 537, арк. 75.

³ ПАХО, ф. 5402, оп. 1, спр. 37, арк. 19.

⁴ ПАХО, ф. 8186, оп. 1, спр. 11, арк. 22.

⁵ ПАХО, ф. 1240, оп. 1, спр. 36, арк. 18.

⁶ ПАХО, ф. 5402, оп. 1, спр. 37, арк. 19.

СІЛЬСЬКІ КОМСОМОЛЬСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ СУМЩИНИ
В ПЕРІОД ПІДГОТОВКИ
МАСОВОГО КОЛГОСПНОГО РУХУ
(1927—1929 рр.)

Ю. Л. Сабатовський

Вивчення діяльності комсомольських організацій Сумщини в період підготовки колективізації сільського господарства є актуальним питанням, бо на героїчних революційних традиціях старших поколінь виховується наша молодь.

На цю тему досі не опубліковано жодної наукової праці. Правда, частково це питання розглядається в дисертації В. Г. Носко¹, брошурі Є. М. Левчика², статті І. Я. Макухіна³. Про роботу комсомольських осередків даного періоду тільки згадується, наводяться лише окремі цифри й факти.

У даній статті зроблено спробу систематизувати зібрані архівні й інші матеріали і на цій основі показати величезну роботу комсомольських організацій Сумщини, проведену в 1927—1929 рр. під керівництвом Комуністичної партії, по втіленню в життя ленінського кооперативного плану.

Підготовка колективізації сільського господарства на Сумщині здійснювалась у важчих порівняно з іншими районами умовах. До них слід віднести низький рівень землеробства, звичку селян до індивідуального господарювання, гостру класову боротьбу, нечисленні партійні сили, вплив церковників, буржуазних націоналістів та правих опортуністів, які намагалися не допустити соціалістичних перетворень у країні⁴. Знаряддя виробництва, що їх використовували дрібні селянські господарства, були дуже примітивні: 5593 сохи, 77 181 однолемішний плуг, в усьому окрузі працювало тільки 5 тракторів⁵. Для Сумщини, як і для всієї країни, характерна була велика роздробленість сільського господарства: в 1927 р. тут налічувалося 123 600 господарств⁶.

Першорядне значення в роботі комсомольських організацій мало партійне керівництво. Партійні організації багато уваги

¹ В. Г. Носко. Деятельность партийных организаций Сумщины на селе в период подготовки массового колхозного движения (1927—1929 гг.). Автореферат канд. диссертации. Харьков, 1969.

² Е. М. Левчик. Партийные организации Сумщины в период борьбы за социалистическую индустриализацию и подготовку коллективизации сельского хозяйства (1926—1929 гг.). Сумы, 1963.

³ І. Я. Макухін. Від перших комун до сьогоднішніх колгоспів. Зб. «Не впізнати тебе, Сумщино». Вид-во «Прапор», Харків, 1967.

⁴ П. П. Постішев. Виховуйте гідних синів нашої соціалістичної Батьківщини. Промова на ІХ з'їзді комсомолу України 5 квітня 1935 р. Газ. «Комуніст», 11 квітня 1935 р.

⁵ Справочник Сумського округу, Окрстатбюро. Сумы, 1929, стор. 90—91.

⁶ Партархів Сумського обкому, ф. 17, оп. 7, спр. 17, арк. 121.

приділяли кількісному зростанню членів партії в комсомолі¹. У Конотопській окружній комсомольській організації в 1926 р. число членів партії збільшилось з 365 до 519, з них 324 чол. працювали на виробництві, 195 — у сільських комсомольських осередках². У 1927 р. комсомол Сумщини налічував 26 027 членів, об'єднаних у 727 осередках, з них у 563 сільських. На селі було 15 353 комсомольці, або 55%³.

Залучаючи молодь до своїх лав, комсомольські організації були міцною опорою партії у здійсненні її політики на селі. Народа, що відбулася 25 січня 1928 р. в ЦК ЛКСМУ, відзначила велику роботу Сумської окружної комсомольської організації в цьому напрямі. У резолюції наради говорилось: «Визнати, що комсомольська організація за період останнього року значно зросла і темп зростання організації виявився у самому прирості на 16,1% із загальним збільшенням числа членів КСМ з 7610 до 8950»⁴.

Так у боротьбі за перебудову економіки країни міцнів і зростав комсомол Сумщини. Він являв собою згуртований загін передової молоді, здатний виконати найскладніше завдання партії і народу. Комсомольці організовували колективні господарства, одними з перших вступали в них і добивалися того, що вони ставали зразковими. Ще в 1929 р. у Лебединському районі було створено сільськогосподарську комуну «Комсомолець України», до якої входило 40 комсомольців. Разом з іншими членами комунони вони обробляли 1000 гектарів землі.

У 1927 р. в Глухівському, Конотопському, Сумському та Роменьському округах було 285, а в 1928 р. — 409 колгоспів⁵.

У 1928 р. на честь десятиріччя ЛКСМУ було організовано комсомольську комуну в селі Підлипне. Очолили її 22-річний Олександр Макаренко, Петро Патрикеев та І. Лук'яненко⁶.

Комсомольці села Черноплатівка Конотопського округу перш ніж організувати колективне господарство створили ініціативну групу, до якої ввійшли члени бюро Н. Негрій, І. Слинко та активісти позаспількової бідняцької молоді⁷.

¹ Организация удесятеряет силы. Документы ЦК ВЛКСМ (1918—1966). Изд-во «Молодая гвардия», М., 1968, стор. 352.

² З історії комсомольських організацій Сумщини. Збірник документів і матеріалів 1919—1937 рр. Суми, 1958.

³ В. Г. Носко. Указ. робота, стор. 22.

⁴ З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 196.

⁵ «Вісник Харківського університету», № 27, вип. 4, серія історії КПРС. Вид-во ХДУ, 1967, стор. 64.

⁶ О. Макаренко — зараз голова колгоспу «Україна» на Полтавщині. П. Патрикеев в роки Великої Вітчизняної війни був комісаром Конотопського партизанського загону «Смерть фашизму», І. Лук'яненко — відомий український поет, живе в Донбасі.

⁷ З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 213.

У 1929 р. в Конотопському окрузі кількість колективних господарств збільшилась проти 1928 р. в шість раз¹. Того ж року було організовано колгосп «Червона зоря» в селі Токарі Лебединського району, який став зразком для багатьох колективів. Сюди для запозичення досвіду з'їжджалися тваринники з усієї України². Однією з перших до цього колгоспу вступила Марія Савченко³.

У 1928—1929 рр. в селах Ворожба й Василівка Сумського округу виникли ТСОЗи, які на початку 30-х років були реорганізовані в сільськогосподарські артiлі.

Особливо відзначились юні активісти села Сміле Роменського району. В кінці 1929 р. на зборах, де було близько 400 чол. батрацької молоді, вони вирішили створити в селі чотири колективи, що об'єднали б бідняцькі господарства, і один ТСОЗ імені комсомолу, до якого записалось 50 чол. позаспілкової молоді⁴.

Комсомольці сільськогосподарських артiлей, організованих на початку 1928 р. у селах Попільня і Синівка на Роменщині, куди входила вся бідняцька молодь, перетворили ці господарства в передові. Вони здобули перше місце в конкурсі на кращу комсомольську організацію Роменщини по піднесенню сільського господарства і дістали змогу брати участь у всеукраїнському конкурсі⁵.

Ось що говорилось на сторінках «Комсомольської правди» в липні 1929 р. про участь комсомольців у колективізації одного з сіл Сумщини: «Загубилося село Печенюг серед інших сіл Глухівського округу. Але в цьому році на селі революція... Комсомольський осередок вирішив організувати колгосп.

У березні на зборах осередку все прикинули, обговорили, а потім перенесли питання на збори незаможних селян. Куркулі, як звірі в клітці, бігали по селу, розлючені і разом з тим безпорадні. Один за одним бідняки переходили на бік комсомольців. Записалось 17 дворів. Минув тиждень — ще 38 дворів. Обрали штаб. Запросили агронома, землевпорядника. Колгосп оформили і стали жити по-новому»⁶.

Комсомольці щоденно проводили агітаційну роботу серед селян, організовували колгоспні виставки, влаштовували вечори молоді, звіти колгоспників перед одноосібниками.

Велику роль відіграли школи комсомольської молоді, показові ділянки яких щодня відвідували екскурсії з навколишніх сіл. Ознайомлення з новими методами господарювання позитив-

¹ Партархів Сумського обкому, ф. 404, оп. 1, од. зб. 168, арк. 386.

² Шляхами комсомольської слави. Вид-во «Молодь», 1968, стор. 322.

³ Зараз двічі Герой Соціалістичної Праці, член ЦК КП України, депутат Верховної Ради УРСР.

⁴ З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 243.

⁵ «Молодий більшовик», 1928, № 1, стор. 17.

⁶ «Комсомольская правда», 14 липня 1929 р.

но впливало на одноосібників. Комсомольці Роменського району організували 16 агрогуртків, де навчались 510 колгоспників, з них 140 членів комсомолу¹. У Глухівському й Конотопському районах сільськогосподарськими курсами було охоплено 36 000 селян, серед них більшість становила молодь².

У 1924 р. в с. Рясне на Сумщині виникла комуна імені Леніна. Комсомольці відкрили тут першу на Україні школу-комуна з трирічним навчанням. У ній було 90 учнів, які приїхали з усієї України³. Згодом її було перетворено в агрошколу. Одна з перших колгоспних шкіл була організована і при хімічному технікумі в Сумах⁴.

Комсомольці агрошколи Засульського району Роменського округу створили триденні й семиденні сільськогосподарські курси при сільських клубах, влаштували вітрини сільськогосподарської літератури, переїзні виставки⁵.

Велику допомогу подавали комсомольці партійним організаціям у проведенні хлібозаготівель. У 1928 р. ЦК ВЛКСМ опублікував директиву, в якій говорилось: «Всі сили, всю увагу хлібозаготівельному фронтові! Такий сьогоднішній лозунг і таке практичне завдання нашої спілки»⁶.

Вся робота первинних комсомольських організацій оцінювалась по кількості заготовленого хліба. Комсомольці першими виконували план хлібозаготівель, переконували своїх батьків, родичів у необхідності продажу хліба державі, викривали саможонщиків, спекулянтів, залучали бідняцько-середняцьку молодь до боротьби з куркулями. Вони оголошували суботники по збиранню і лагодженню мішків, організували червоні валки, проводили нічні вартування коло комор з хлібом, вели роз'яснювальну роботу, влаштовували нічні об'їзди шляхів на Суми, Конотоп, Охтирку, якими куркулі везли хліб на продаж.

Конотопський округ посів у 1928 р. перше місце на Україні по виконанню плану хлібозаготівель⁷. За даними Роменського окружного плану хлібозаготівель 1928/29 р. було виконано на 117,8%, в окрузі заготовлено 3 986 609 пудів зерна⁸. Немала заслуга в цьому і комсомольців.

У багатьох селах створювались ударні комсомольські бригади. Комсомольці села Дернівка Конотопського округу створили червону валку під лозунгом: «Комсомол допомагає партії у хлі-

¹ З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 282.

² Партархів Сумського обкому, ф. 221, оп. 1, од. зб. 521, арк. 24.

³ «Молодий більшовик», 1926, № 24, стор. 13.

⁴ «Праці Одеського університету», вип. 1, Одеса, 1958, стор. 142.

⁵ Газ. «Радянське життя» — орган Роменського окружного комітету КП(б)У, 11 квітня 1929 р.

⁶ «Комсомольская правда», 8 січня 1928 р.

⁷ Партархів Сумського обкому, ф. 17, оп. 1, спр. 208, арк. 9.

⁸ Партархів Сумського обкому, ф. 443, оп. 1, спр. 987, арк. 12.

бозаготівлі»¹. У Глинському районі існувало вісім комсомольських бригад, у Перекопському — п'ять, а також організовано дві червоні валки². Навесні 1929 р. комсомольці Глухівського округу організували 50 червоних валок³. Класові бої з куркулями під час хлібозаготівель у 1928 і 1929 рр. активізували роботу комсомольських осередків і були хорошою школою виховання молоді в дусі відданості партії.

Велику роботу виконували комсомольські організації Сумщини в період підготовки і проведення виборів до місцевих Рад у 1926, 1927, 1929 рр. Вони влаштовували концерти, демонстрації, мітинги, читали доповіді про зміцнення Рад, роз'яснювали біднякам політику партії на селі. Комсомольці с. Перекопівка Роменського округу створили під час виборчої кампанії 1929 р. групу сприяння і взяли участь у перевірці роботи сільради⁴. Бубновський райком ЛКСМУ рекомендував своїх активістів кандидатами в депутати місцевих Рад⁵.

Вплив комсомольських організацій на селі зростав і завдяки участі їх членів у комітетах незаможних селян. У Хільчанському районі Глухівського округу до президії КНС входило 15,2% комуністів, 13,8% комсомольців, у Есманському районі цього ж округу — відповідно 12,9 і 25,9%⁶. У Конотопському окрузі в організаціях КНС було 1412 комсомольців⁷. Зростання партійно-комсомольського ядра в керівних органах комнезамів сприяло широкому залученню бідноти до цих організацій. За два роки (1926—1927) число членів КНС на Сумщині зросло з 37 755 до 64 594, тобто більш ніж на 42%⁸.

Для посилення роботи сільських комсомольських організацій у проведенні господарсько-політичних кампаній на село було направлено в 1928 р. кращих комсомольців з окружного й районного активу: до сіл Конотопського округу — 235 чол.⁹, Сумського — 200¹⁰, Тростянецька організація послала 200 чол.¹¹.

¹ Газ. «Комуна» — орган Конотопського РК КП(б)У, 16 грудня 1928 р.

² Газ. «Червоний промінь» — орган Сумського обкому ЛКСМУ, 17 листопада 1927 р.

³ З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 224.

⁴ Газ. «Радянське життя», 3 січня 1929 р.

⁵ И. Н. Михайловский. Комсомол Украины в борьбе за построение социализма в СССР (1925—1937 гг.). Изд-во Львовского ун-та, Львов, 1966, стор. 32.

⁶ Газ. «Червоне село» — орган Глухівського окрпарткому, окрвиконкому і окрради профспілок, 13 січня 1928 р.

⁷ «Селянські вісті» — орган Конотопського окрпарткому, 19 вересня 1926 р.

⁸ «Вестник Харьковского политехнического института», № 33, вып. 1, серия истории КПСС. Изд-во ХГУ, Харьков, 1968, стор. 64.

⁹ Партархів Сумського обкому, ф. 17, оп. 1, спр. 1325, арк. 2.

¹⁰ Там же, спр. 123, арк. 74.

¹¹ Газ. «Ленінським шляхом» — орган Тростянецького РК КП(б)У, 21 вересня 1968 р.

Наприкінці 1928 р. Глухівський окружком комсомолу створив для роботи на селі 21 комсомольську бригаду, які відремонтували багато сільськогосподарських машин і реманенту¹. Смілівський РК ЛКСМУ послав на село 100 комсомольців². Роменська парторганізація направила для постійної роботи на селі 50 комуністів і 120 комсомольців³.

У 1929 р. в Сумському, Конотопському й Роменському округах на село поїхало близько 3000 робітників, серед яких було багато молоді⁴. Сумський окружний комітет ЛКСМУ організував місячник зміцнення колгоспів і рекомендував до сільських організацій 400 комсомольців з виробничих осередків⁵. З великим піднесенням зустрів мобілізацію на село актив Буринського району. Комсомольські організації очолили Юрій Бокатов (колгосп «П'ятирічка за чотири роки» с. Червона Слобода), Петро Ракітін (колгосп «Нове життя» с. Клепали) та ін.⁶. Так комсомольські організації Сумщини, виконуючи заповіді В. І. Леніна, вносили свій вклад у справу зміцнення союзу робітничого класу й селянства.

У 1929 р. на Сумщині з'явилися перші загони «легкої кавалерії», естафету яких несе зараз «Комсомольський прожектор». Понад 200 «кавалеристів»-комсомольців активно допомагали селянській інспекції на Конотопщині⁷. Член КПРС з 1917 р. М. Г. Негреев згадує, що до партійної організації с. Берези на Глухівщині пробрався куркуль Наймикенко. Він організував комуну, в якій продукти розподілялися залежно від внесеного паю. Через це більшість продуктів одержували багаті, хоч працювала в основному біднота. Завдяки членам «легкої кавалерії» куркулів у комуні було викрито й усунено⁸.

«Кавалеристи» села Семенівки Глинського округу встановили, що куркулі Микола Вертий і брати Коленовські, які пролізли до керівництва колгоспу, займалися хабарництвом. Вони придбали три будинки, п'ятеро коней, мали багато худоби. Після сигналу «легкої кавалерії» їх розкуркулили й вигнали з села⁹.

Загони «легкої кавалерії», що склалися з найпередовішої, найсвідомішої молоді, вникали у всі сфери господарської і ра-

¹ В. К. Ткаченко. Глухів. Вид-во «Прапор», Харків, 1968, стор. 66.

² І. Н. Михайловський. Указ. робота, стор. 187.

³ Ромни. Історико-краєзнавчий нарис. Вид-во «Прапор», Харків, 1968, стор. 69.

⁴ В. Г. Носко. Указ. робота, стор. 28.

⁵ Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України (ПА ІІП при ЦК КП України), ф. 7, оп. 1, од. зб. 319, арк. 23—29.

⁶ З історії комсомольських організацій Сумщини, стор. 277—288.

⁷ Газ. «Селянські вісті», 6 вересня 1928 р.

⁸ Газ. «Народна трибуна» — орган Глухівського РК КП(б)У, 15 серпня 1968 р.

⁹ Газ. «Влада праці» — орган Роменського окркомітету КП(б)У, 23 жовтня 1929 р.

дзянської роботи, були помічниками партії у боротьбі з різними недоліками. У Конотопському й Сумському округах в 1929 р. їх налічувалося 2524 чол.¹

Комсомольцям допомагали піонери. У колгоспі «Шлях Леніна» Тростянецького району піонерський загін Наталі Уриваєвої зібрав стільки колосків, що з них намолотили 9700 кг зерна². Піонери працювали на городах, сортували зерно. Газета «Правда», оцінюючи роль піонерів у колгоспному житті, писала, що це живі паростки соціалістичного суспільства, які вчаться комунізму у прекрасній суворій школі³.

Соціалістична перебудова сільського господарства здійснювалась в умовах запеклої класової боротьби. На Україні вона була особливо гостра, бо тут куркулі мали міцні економічні позиції. Посилений наступ на капіталістичні елементи села викликав у них звірячу ненависть до комуністів і комсомольців. Куркулі зривали молодіжні конференції, комсомольські походи, чинили диверсії, вбивства. Життя повністю підтвердило ленінські слова: «Мирові не бути. Куркуля можна і легко можна помирити з поміщиком, царем і попом, навіть коли вони посварились, але з робітничим класом *ніколи*»⁴.

У першій половині 1929 р. куркулі вчинили на Україні 311 терористичних актів⁵. Тільки в Глухівському окрузі вони вбили 48 партійних працівників, здійснили 131 підпал і 67 грабунків⁶, у Конотопському окрузі з жовтня 1928 р. по травень 1929 р. — 308 підпалів, 125 убивств⁷.

Стійко трималися в цій боротьбі юні активісти. У січні 1928 р. в с. Реутинці Кролевецького району Конотопського округу куркулі знищили сім'ю активного члена КНС, убили одного комсомольця і намагалися вбити кількох інших⁸. У с. Смячі Глухівського округу вони хотіли вбити голову КНС і секретаря комсомольського осередку⁹. У Білопільському районі від куркульських рук трохи не загинули комсомольці, що поверталися з хлібозаготівель. Їх побили і намагались виколоти очі¹⁰. У с. Бобринку Перекопського району 24 липня 1928 р. куркуль К. Скакун по-звірячому вбив комсомольця Василя Галашко за те, що він

¹ Газ. «Селянські вісті», 5 травня 1929 р.

² Історія ЛКСМУ. Вид-во «Молодь», К., 1968, стор. 276.

³ «Правда», 3 серпня 1933 р.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 38.

⁵ «На аграрному фронті», 1929, № 10, стор. 70.

⁶ Партархів Сумського обкому, ф. 404, оп. 1, спр. 1289, арк. 221.

⁷ Партархів Сумського обкому, ф. 221, оп. 1, од. зб. 252, арк. 78.

⁸ Партархів Сумського обкому, ф. 404, оп. 1, спр. 102, арк. 51.

⁹ «Більшовицька зміна» — орган Глухівського окружного ЛКСМУ, додаток до газ. «Червоне село», 6 січня 1928 р.

¹⁰ В. Михайлюк, І. Федоров. Ударна бригада соціалістичного наступу. Вид-во «Молодь», К., 1960, стор. 89—90.

написав до газети «Радянське життя» про його шахрайство¹. 30 жовтня 1929 р. під час проведення кущових зборів у с. Перекопівці Роменського округу від куркульської кулі загинула сільська комсомолка вчителька Ф. Д. Бема².

Але ні диверсійні акти, ні вбивства не лякали комсомольців Сумщини. Вони були вірними помічниками партії у боротьбі за перемогу колгоспного ладу в нашій країні.

ПОЧАТОК ВІДНОВЛЕННЯ КОМСОМОЛЬСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ (грудень 1942—1943 рр.)

Р. І. Киричок

До 50-річчя Ленінського комсомолу вийшло з друку чимало праць про його діяльність під час Великої Вітчизняної війни. І все ж багато вузлових питань цієї теми досліджено ще недостатньо. До них належить, зокрема, і питання про відновлення та організаційно-політичне зміцнення комсомольських організацій України. Його розроблено лише частково³. Не висвітлене воно, крім статті В. Д. Яценка, і в радянській історіографії⁴.

Тому ми поставили перед собою завдання показати перші кроки у відновленні діяльності і організаційно-політичному зміцненні комсомольських організацій республіки.

Уже в ході визволення території України від німецько-фашистських загарбників, яке почалося наприкінці грудня 1942 р., Комуністична партія і Радянський уряд висунули як першочергове завдання відновлення і зміцнення органів Радянської влади, партійних, комсомольських та профспілкових організацій, які повинні були очолити самовіддану боротьбу робітників, колгоспників та інтелігенції за відбудову господарства і культурних установ республіки, за подання всілякої допомоги фронтаві. По суті це було друге народження наших організацій, в тому числі й комсомолу України.

¹ Газ. «Радянське життя», 5 жовтня 1928 р.

² Газ. «Радянське життя», 30 жовтня 1929 р.

³ З. А. Сильченко. Борьба КПСС за организационно-политическое укрепление комсомольских организаций западных областей Украины и повышение их роли в деле коммунистического воспитания молодежи. (1946—1950 гг.). Автореф. канд. дисс., К., 1954; С. П. Хвостенко. Комсомол — активный помощник Коммунистической партии в борьбе за восстановление и развитие сельского хозяйства 1943—1950 гг. (по материалам УССР). Автореф. канд. дисс. К., 1954; В. Ю. Білан. Комсомол України — активний помічник Комуністичної партії в боротьбі за відбудову промисловості республіки в роки Великої Вітчизняної війни (1943—1945 рр.). Автореф. канд. дисс., К., 1957; Історія ЛКСМУ. Вид-во «Молодь», К., 1968; П. Тронько. Подвиг твоїх батьків. Вид-во «Молодь», К., 1968.

⁴ «Український історичний журнал», 1969, № 6, стор. 48—54.

Ще задовго до розгортання наступальних боїв на території республіки ЦК КП(б)У провів велику підготовчу роботу по відродженню партійного, комсомольського й державного апарату. Так, при Військових Радах ряду фронтів було створено оперативні групи керівних кадрів для перших визволених областей і районів республіки. Частина з них уже в травні 1943 р. було виділено для Сумської, Полтавської, Дніпропетровської, Запорізької та інших областей¹.

В цих умовах, згадує тодішній перший секретар ЦК ЛКСМУ В. Костенко, першочерговим завданням була підготовка керівних комсомольських кадрів, які треба було передусім зібрати². У розпорядженні ЦК ЛКСМУ, що в листопаді 1943 р. повернувся з Харкова до Києва³, був невеликий резерв. Деяка частина кадрів була підібрана з партизанів і підпільників, кілька сот чоловік прибуло з діючої армії, понад 300 керівних комсомольських працівників, які раніше були зв'язані з Україною, відкликали із східних областей Союзу⁴. Але цього було замало.

24 липня 1943 р. ЦК ЛКСМУ ухвалив постанову «Про концентрацію керівних комсомольських кадрів України в областях, наближених до території України», згідно з якою на початок вересня 1943 р. в резерв ЦК було викликано 390 комсомольських працівників міськомів та райкомів республіки⁵.

Велику допомогу кадрами подавав ЦК ВЛКСМ, відрядивши в 1943—1945 рр. у розпорядження ЦК ЛКСМУ понад 5000 комсомольських активістів, більшість яких раніше працювали на Україні, а за роки війни набули цінного досвіду в інших організаціях⁶. Крім того, ЦК ЛКСМУ за допомогою ЦК ВЛКСМ готував 160 комсомольських працівників на курсах у Новосибірську і 30 — у Казані. В Саратові на комсомольському відділенні партійних курсів ЦК КП(б)У вчилася 90 чоловік комсомольського активу.

Планомірна робота по підготовці керівних кадрів мала велике значення і позитивно вплинула на швидке відновлення комсомолу республіки. Так, після визволення 14 лютого 1943 р. Радянською Армією Ворошиловграда вже на третій день там було скликано збори міського комсомольського активу, на яких обговорювалося питання про відновлення та організаційне зміцнення комсомольських організацій. За п'ять днів було створено

¹ «Український історичний журнал», 1964, № 3, стор. 26.

² В. Костенко. Юність полум'яних літ. Вид-во «Молодь», К., 1969, стор. 48.

³ Історія Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України. Вид-во «Молодь», К., 1968, стор. 403.

⁴ «Вітчизна», 1959, № 6, стор. 172.

⁵ «Український історичний журнал», 1969, № 6, стор. 49.

⁶ «Вітчизна», 1959, № 6, стор. 172.

100 осередків, а на 1 березня 1943 р. у 24 районах області налічувалося вже 548 осередків (4082 члени)¹.

Швидко відновлювалися комсомольські організації на Харківщині. Комсомольські працівники прибули до міста 23—24 серпня, тобто в перші дні його визволення. Через п'ять днів у місті почали роботу 8 райкомів комсомолу², а через півроку в області вже діяли 2122 первинні комсомольські організації, які об'єднували 23 260 комсомольців³.

В Сумській області на кінець 1943 р. було відновлено 938 первинних комсомольських організацій, з них 421 колгоспних, 63 промислових, 186 шкільних, 71 територіальних, 197 в установах. На обліку в них перебувало 8710 комсомольців⁴.

Деякого досвіду у відновленні діяльності комсомольських організацій було набуто ще в 1942 р., коли в результаті зимового наступу частина районів Харківської області була звільнена від окупантів.

На основі цього, а також на основі досвіду Ворошиловградського обкому комсомолу ЦК ЛКСМУ 20 лютого 1943 р. видав постанову «Про відновлення і роботу комсомольських організацій в районах Української РСР, визволених від німецьких загарбників». У постанові говорилося, що першочергове завдання обкомів, міськкомів та райкомів комсомолу визволених районів— відновлення первинних організацій⁵. Водночас у ній підкреслювалось, що «відновлення комсомольських організацій має проводитись не як самоціль, а як один з головних засобів мобілізації всіх сил комсомольців на широке розгортання політичної роботи серед населення, на залучення всієї молоді до активної участі у відбудові зруйнованого гітлерівцями господарства, на успішне проведення всіх сільськогосподарських робіт і ділову допомогу фронтові»⁶. ЦК ЛКСМУ зобов'язував обкоми в десятиденний строк затвердити секретарів і склад бюро міськкомів та райкомів, провести реєстрацію комсомольців та ін.

Керуючись цією постановою, обкоми, міськкоми та райкоми комсомолу під керівництвом партійних організацій розгорнули організаційно-політичну роботу по відновленню діяльності комсомольських організацій, політичному їх зміцненню і розширенню зв'язків з масами молоді. Як свідчать протоколи засідань бюро обкомів ЛКСМУ, майже на кожному з них розглядалися питання про поновлення молоді в комсомолі, зміцнення первинних ор-

¹ «Український історичний журнал», 1969, № 6, стор. 48.

² «Комсомольская правда», 12 вересня 1943 р.

³ Партійная організація Харківщини в годы Великой Отечественной войны. Изд-во «Прапор», Харків, 1968, стор. 187.

⁴ Сумская область в период Великой Отечественной войны (1941—1945 гг.). Сборник документов и материалов. Изд-во «Прапор», Харків, 1963, стор. 349.

⁵ П. Тронько. Подвиг твоїх батьків, стор. 384.

⁶ Там же.

ганізацій. Ці питання були також в центрі уваги пленумів та комсомольських активів. Так, у рішеннях пленумів Харківського та Сумського обкомів комсомолу, що відбулися відповідно 12 жовтня¹ і 22—23 листопада² 1943 р., підкреслювалась необхідність найшвидшого відновлення діяльності комсомольських організацій, їх організаційно-політичного зміцнення, широкого залучення комсомольців та молоді до відбудови зруйнованого господарства.

Постійну увагу відновленню і зростанню комсомольських організацій республіки приділяли ЦК КП(б)У та обкоми партії. Для подання практичної допомоги на місця були відряджені відповідальні працівники ЦК КП(б)У і ЦК ЛКСМУ. Деякі обкоми КП України вирішили ввести до номенклатури міськкомів і райкомів партії секретарів первинних комсомольських організацій. На засіданнях бюро обкомів і райкомів партії систематично вислухувались звіти партійних комітетів про керівництво роботою комсомолу. Так, з вересня 1943 р. по березень 1944 р. це питання обговорювалось на бюро десяти райкомів КП(б)У Сумської області³.

З перших днів діяльності ЦК та обкомів ЛКСМУ у визволених районах постало питання про роботу з молоддю, яка залишалась на окупованій території. Треба було розглянути персональні справи кожного комсомольця, вивчити становище молоді в період окупації, з'ясувати кількість молоді, примусово вивезеної гітлерівцями до Німеччини. Як бачимо, робота з молоддю на визволений території мала дуже складний і відповідальний характер.

Зважаючи на це, ЦК КП(б)У дав ряд цінних порад, які лягли в основу рішень ЦК ЛКСМУ⁴. В результаті обкоми, міськкоми й райкоми комсомолу були правильно зорієнтовані в усіх складних і суперечливих питаннях. Суть цих порад зводилась до того, що комсомольські організації повинні активно залучати молодь до участі в відбудові народного господарства, до громадської роботи, чуйно ставитись до неї, допомагати загоїти душевні рани тим, кому ворог завдав моральної травми.

Завдяки проведеній партійними комітетами великій організаторській та ідейно-політичній роботі комсомольські осередки республіки значно зміцнили організаційно і зросли кількісно. На 1 липня 1943 р. на Україні їх діяло вже 1338. 7608 чол. було поновлено в рядах комсомолу і 3271 прийнято⁵. Відновлення і зростання комсомольських організацій відбувалося в результаті

¹ «Комсомольская правда», 13 жовтня 1943 р.

² «Більшовицька зброя» — орган Сумського обкому партії, 26 листопада 1943 р.

³ Сумская область в период Великой Отечественной войны, стор. 349.

⁴ В. Костенко. Юність полум'яних літ, стор. 62.

⁵ «Український історичний журнал», 1969, № 6, стор. 49.

розгляду персональних справ і поновлення в комсомолі, а також прийняття нових членів з числа передової молоді. Розгляд персональних справ комсомольців почався зразу ж після визволення областей України. Так, у другому кварталі 1943 р. було розглянуто 7608 справ, у третьому — 4259, у четвертому — 4728, а за весь 1943 рік — 59 395 справ¹.

Протягом 1943 р. було створено бюро 11 обкомів ЛКСМУ. У всіх визволених районах обласні комітети організували райкоми комсомолу, підбрали секретарів². Так, на кінець грудня 1943 р. у Ворошиловградській області діяли 1700 первинних комсомольських організацій, було поновлено в правах членів ЛКСМУ близько 9300 комсомольців, що залишалися в тилу ворога, і прийнято до комсомолу 12 100 чоловік³. У Харківській області було на цей час 1900 первинних комсомольських організацій і прийнято в члени 9130 чоловік⁴. А всього у визволених областях України на 1 січня 1944 р. комсомольські квитки одержали близько 60 000 комсомольців, що залишалися на тимчасово окупованій території, до комсомолу було прийнято 36 000 чоловік. На цей час тут діяли 9933 первинні комсомольські організації, що об'єднували понад 100 000 комсомольців⁵.

Як видно, по відновленню діяльності комсомольських організацій республіки зроблено було немало. Але лишалося багато питань, які треба було розв'язувати негайно. Так, повільно відновлювалися комсомольські осередки на селі. Їх було створено тут тільки в 7000 колгоспів із 26 000, що відновили свою роботу на цей час⁶. Кількісний склад сільських комсомольських організацій становив лише 22,4% всього складу республіканської організації⁷. Деякі відновлені комсомольські організації були ще організаційно слабкі, склад їх порівняно з довоєнним часом зазнав значних змін. Близько 70% всіх їх членів становили дівчата. Зростання первинних осередків відбувалося головним чином за рахунок учнівської молоді. Комсомольським організаціям доводилось працювати в надзвичайно складних умовах воєнного часу.

Всі ці та інші питання, пов'язані з відновленням діяльності комсомольських організацій республіки, успішно вирішувались у наступні роки.

Таким чином, під керівництвом партійних організацій за короткий час було зроблено перші важливі кроки по відновленню

¹ Науковий щорічник за 1956 рік. Вид-во Київського ун-ту, 1957, стор. 28.

² Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945 рр., т. 2. Політвидав України, К., 1968, стор. 434.

³ Там же.

⁴ Там же.

⁵ Там же.

⁶ «Сталинское племя», 24 червня 1944 р.

⁷ Там же.

і організаційно-політичному зміцненню комсомольських організацій України. Це мало велике значення у мобілізації молоді на відродження зруйнованого війною народного господарства, в допомозі фронтові і рідній Вітчизні.

НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ КАДРІВ КОМСОМОЛЬСЬКИХ АГІТАТОРІВ У ПАРТИЗАНСЬКИХ З'ЄДНАННЯХ УКРАЇНИ (1941—1944 рр.)

А. Б. Чугуєнко

Незважаючи на наявність цілого ряду досліджень з історії партійних і комсомольських організацій у партизанських рейдових з'єднаннях періоду Великої Вітчизняної війни, до останнього часу залишаються майже не висвітленими в науковій літературі такі аспекти теми, як форми й методи політико-виховної роботи серед молоді¹.

У цій галузі можна виділити такі найважливіші напрями: по-перше, робота з кадрами комсомольського активу по підвищенню їх ідейно-теоретичного рівня і розвитку у них організаторсько-виховательських практичних навичок та вміння; по-друге, масова виховна робота серед комсомольців-партизанів шляхом вивчення марксистсько-ленінської теорії у системі комсомольської політосвіти і залучення всіх комсомольців до активної участі в агітаційно-пропагандистських та організаційно-практичних заходах, що проводились комсомольськими організаціями; по-третє, робота серед позаспівкової молоді, нового поповнення та навколишнього населення. Сюди належить широка агітаційно-роз'яснювальна діяльність партійних і комсомольських організацій, підготовка молоді до вступу в комсомол, залучення її до участі в різних заходах.

Кожен з цих трьох напрямів виховної роботи, таким чином, являє собою цілий комплекс відповідних форм і методів залучення молоді до активної участі в суспільно-політичному житті з'єднання. Головною метою політико-виховної діяльності партійних і комсомольських організацій було допомогти кожній молодій людині усвідомити своє місце, свою відповідальність у великій справі визволення Батьківщини від фашистських загарбників.

Беручи до уваги велику різноманітність напрямів і форм виховної роботи, що проводилась у партизанських загонах, і неможливість всебічно проаналізувати їх у невеликій за обсягом статті, ми зупинимося лише на одному питанні — на формах

¹ «Вопросы истории КПСС», 1969, № 9, стор. 127.

і методах навчання комсомольсько-молодіжних агітаторів. Ця категорія активу посідала визначне місце в системі політико-виховної роботи серед партизанів. Славнозвісний комісар з'єднання С. А. Ковпака Семен Васильович Руднев у своєму щоденнику називав їх апостолами народу, про яких можна написати цілі книги¹. І справді, в умовах партизанської боротьби з обмеженими можливостями використання періодичної преси та радіо агітаційно-масова робота була одним із найважливіших засобів доведення до всіх партизанів і населення актуальних завдань.

Організуючи навчання агітаторів, партійні та комсомольські працівники добре усвідомлювали необхідність озброїти їх не тільки теоретичними знаннями, але й умінням переконувати людей, володіти ефективними методами ідеологічного впливу на маси. Аналіз системи навчання агітаторів, проведений на основі наявних архівних матеріалів і мемуарної літератури, переконує в тому, що робота будувалась саме в цьому напрямі.

Основними формами підготовки агітаторів були семінари, інструктивні бесіди, наради, що досить регулярно проводились спеціально для них з участю командирів партизанських з'єднань і загонів, секретарів партійних бюро, комісарів. Нерідко перед ними виступали з доповідями та інформаціями відповідальні працівники й лектори ЦК Комуністичної партії України Д. С. Коротченко, К. К. Дубина, А. І. Шиян та ін., ЦК ЛКСМУ — М. О. Кузнецов, П. Д. Косигін, Г. Г. Шевель, С. Г. Сеген, які виїжджали в партизанські з'єднання протягом 1943—1944 років².

Значне місце в роботі нарад займали лекції про міжнародне становище, становище на фронтах, про завдання ідеологічної боротьби на окупованій території. Деяке уявлення про характер і зміст цієї форми навчання агітаторів у партизанських з'єднаннях може дати семінар, проведений 16 жовтня 1944 р. у з'єднанні С. А. Ковпака. Він був присвячений удосконаленню форм і методів агітаційно-масової роботи серед населення у зв'язку з активізацією пропагандистських дій українських націоналістів. Агітатори дізналися на цьому семінарі про історію виникнення, програми, антирадянські плани й цілі націоналістичних організацій. Вони ознайомилися також з фактичними матеріалами, що розкривали зв'язки українських націоналістів

¹ С. В. Руднев. Легендарный рейд. Изд-во «Карпаты», Ужгород, 1967, стор. 42.

² Б. Е. Гуд. Гремит Брянский лес. Изд-во «Прапор», Харьков, 1968, стор. 133; Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України (далі — ПА ІП ЦК КП України), ф. 7, оп. 10, од. зб. 108, арк. 11, 13, 41, 50. Звіти секретарів ЦК ЛКСМУ 1943 р.

з німецькими загарбниками, з'ясували причини тимчасової активізації їх на окупованій території¹.

Таке глибоке висвітлення даного питання було надзвичайно актуальним. Воно давало агітаторам можливість добре орієнтуватися в ідеологічній боротьбі, що було запорукою правильної ідейно-політичної орієнтації всього особового складу партизанських загонів.

Ідейна цілеспрямованість роботи агітаторів досягаласть також тим, що на семінарах і нарадах увесь агітколектив націлювався на найважливіші для кожного моменту справи, одночасно рекомендувались і відповідні форми агітації серед молодих партизанів та населення². Особлива увага під час підготовки і проведення семінарів та нарад приділялась тому, щоб направити агітаторів на постійну й систематичну роз'яснювальну роботу безпосередньо у первинних організаціях³.

Політичний склад партизанського руху прагнув дійти до розуму й серця кожного учасника народної війни в тилу ворога, виховати з них активних борців. Організатори цієї справи добре знали, що тільки систематична, планомірна, диференційована виховна робота може пробудити у кожного комсомольця політичну свідомість і допомогти йому стати агітатором Радянської влади⁴. Комсомольські організації ставили собі за мету знайомити агітаторів із станом агітаційної роботи в цілому⁵. Народи агітаторів з постановкою цього питання двічі проводилися у партизанському загоні ім. С. М. Будьонного лише протягом другої половини 1943 року⁶. Це давало можливість забезпечити гласність, показати кращих, що стимулювало всіх агітаторів на вдосконалення своєї роботи.

Значну роль у підвищенні ефективності агітаційно-масової роботи відіграла і така форма навчання агітаторів, як інструктаж їх партійними й комсомольськими працівниками перед виходом на завдання, обмін досвідом окремих агітаторів⁷.

¹ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 133, арк. 326—327. Нотатки наради з агітаторами 16 жовтня 1944 р.

² ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 49, арк. 29. Звіт секретаря комсомольської організації загону ім. К. Є. Ворошилова від 13 лютого 1944 р.

³ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 146, арк. 22. План штабу партизанського загону ім. 26-річчя РСЧА на липень — серпень 1943 р.

⁴ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 64, оп. 1, од. зб. 1, арк. 63. Звітна доповідь штабу з'єднання Федорова, 1944 р.

⁵ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 146, арк. 2. План роботи партизанського загону ім. 24-річчя РСЧА з'єднання Сабурова на травень 1943 р.

⁶ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 49, арк. 43. Звіт про роботу комсомольської організації партизанського загону ім. С. М. Будьонного (серпень — грудень 1943 р.).

⁷ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 146, арк. 12. План роботи комсомольської організації загону ім. 26-річчя РСЧА з'єднання Сабурова на березень 1944 р.

Особливо посилювалась робота з агітаторами в періоди підготовки до глибоких рейдів по тилах ворожих військ. Партійні й комсомольські організації ретельно інструктували агітаторів про форми й методи політичної роботи серед населення та особового складу в умовах бойових дій¹.

Перед виходом у рейд по західних областях України комітет комсомолу з'єднання під командуванням С. А. Ковпака не тільки створив у всіх ротах групи агітаторів-комсомольців, але й двічі провів з ними семінари, забезпечив агітаторів значною кількістю літератури, листівок, частина з яких була надіслана Центральним Комітетом ЛКСМУ, а решта надрукована на місці². На допомогу їм розроблялась також тематика політичних бесід, яка орієнтувала весь агітколектив на основні питання даного моменту. Наприклад, у затвердженій помічником комісара по комсомолу з'єднання В. А. Бегми Смирновим «Примірній схемі для політбесід», що належить до 1943 — початку 1944 рр., агітаторам рекомендувалося провести бесіди на такі теми: «По матеріалах зведень Радінформбюро», «Сила і могутність англо-радянсько-американського бойового союзу», «Звірства гітлерівських людоїдів», «Огляд газетних матеріалів», «Пильність і збереження військової таємниці», «Наші відносини з населенням», «Про що писати у «Бойовий листок»³.

Як видно лише з цього переліку тем, комсомольська організація ставила перед агітаторами завдання широко інформувати особовий склад у політичних питаннях. Одночасно агітаторів учили всю свою роботу тісно пов'язувати з практичними завданнями партизанів, серед яких на першому місці були питання про підвищення пильності і зміцнення зв'язків з населенням.

Однією з ефективних форм навчання партизанських молодіжних агітаторів і практичної допомоги їм було також розповсюдження друкованих матеріалів ЦК ЛКСМУ та ВЛКСМ. Ця робота посилилась після виїзду влітку 1943 р. групи відповідальних працівників ЦК в діючі загони. Як видно з доповідної записки від 19 липня цього року секретаря ЦК ЛКСМУ М. О. Кузнецова, що побував у з'єднаннях С. А. Ковпака, О. М. Сабурова, О. Ф. Федорова, М. І. Наумова та ін., він звертав особливу увагу на необхідність посилення роботи з комсомольськими агітаторами, на допомогу їм у розробці тез доповідей і бесід, у доборі матеріалів та ілюстративних засобів⁴.

¹ Партійний архів Сумського обкому КП України, ф. 4, оп. 3, од. зб. 79, арк. 202—203. Витяг із звіту з'єднання Наумова.

² ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 133, арк. 359. Доповідна записка М. В. Андросова, 5 жовтня 1943 р.

³ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 156, арк. 229. Примірня схема політбесід.

⁴ ПА ІІІ ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 75, арк. 154. Доповідна записка М. О. Кузнецова від 19 липня 1943 р.

Згодом ЦК ЛКСМУ став направляти у партизанські з'єднання більше літератури на допомогу агітаторам.

Певну роль у вихованні агітаторів-партизанів відіграла розроблена Центральним Комітетом комсомолу України і розповсюджена на початку 1944 р. в партизанських з'єднаннях пам'ятка «Поради комсомольцеві-агітатору»¹. Пам'ятка нагадувала молодим агітаторам про ленінський принцип єдності більшовицького слова і особистого прикладу пропагандиста, указувала на необхідність проводити систематичну й конкретну роз'яснювальну роботу, пов'язуючи її з бойовими завданнями загону, враховуючи інтереси й запити молоді, не залишаючи поза увагою жодного питання, що цікавить чи хвилює слухачів. Бесіди рекомендувалося проводити щоденно, починаючи їх, як правило, з читання слухачам вголос цікавих статей, нарисів, оповідань та віршів, переводячи потім читання у невимушену, задушевну розмову з людьми. Агітатор повинен був інформувати партизанів і населення про становище на фронтах, викривати брехливість німецько-фашистської пропаганди, сприяти вихованню на історико-революційних традиціях, на прикладах найкращих партизанів, патріотизму й героїзму. У пам'ятці підкреслювалось, що на агітатора покладається відповідальна роль у боротьбі з порушеннями дисципліни, аморальними проявами в побуті. Навколо всіх цих питань агітатор повинен був сприяти формуванню принципового ставлення колективу до негативних явищ. Пам'ятка вчила агітаторів використовувати не тільки усні форми політико-масової роботи, але й «Бойові листки» для підвищення дійовості і гласності агітації.

Комсомольські організації направляли також самостійну роботу агітаторів по підвищенню свого ідейно-теоретичного рівня. Їм рекомендувалося складати власні бібліотеки й підбирати газетні матеріали для бесід. У з'єднанні С. А. Ковпака комітет комсомолу поширював досвід комсомольця Петра Фролова, який був не тільки хоробрим кулеметником, але й полум'яним агітатором. Він завжди збирав матеріали для бесід, цікаві статті з газет та журналів, які у вільну від боїв хвилину читав своїм товаришам, проводив активну агітаційну роботу серед молоді звільнюваних партизанами сіл, згуртовував навколо себе юнаків та дівчат і організовував співи, танці, ігри. Лише серед населення Ровенської області під час рейду він провів 6 доповідей і 23 бесіди. За хоробрість і активну громадську роботу Петро Фролов був удостоєний урядових нагород, а комсомольська організація рекомендувала його в партію².

¹ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 143, арк. 82—85; ф. 7, оп. 10, од. зб. 140, арк. 67. Лист зав. спецгрупи ЦК ЛКСМУ Шарковського від 3 квітня 1944 р.

² ПА ІІП ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 133, арк. 91; ф. 7, оп. 10, од. зб. 23, арк. 15; ф. 7, оп. 10, од. зб. 133, арк. 9.

Великою школою для агітаторів, як і для всіх комсомольців, були відкриті партійні та комсомольські збори, на яких нерідко аналізувалися успіхи й недоліки агітаційно-масової роботи, розроблялися заходи до її вдосконалення. Повчальною для молодих агітаторів з'єднання О. М. Сабурова була перша партизанська конференція в Селезнівці, де по найважливіших питаннях партійно-політичної та агітаційно-масової роботи виступили комісар загону «За Батьківщину» Л. Є. Қизя, політрук Ульянов із загону, яким командував Рева. На цій конференції був узагальнений і поширений досвід залучення рядових партизанів до агітаційної роботи, схвалено такі форми агітації, як проведення бесід біля вогнища для новоприбулих, ініціативу комсомольців на чолі з Василем Волчковим у розгортанні агітації серед словацьких солдатів і т. д.¹

Не можна не відзначити і такого фактора ідейно-політичного зростання комсомольських агітаторів, як приклад досвідчених політичних працівників та комуністів-агітаторів. Переважна більшість членів партії вела постійну агітаційну роботу серед партизанів. У з'єднанні С. А. Ковпака, наприклад, понад 60% комуністів і командирів працювали агітаторами². Для молодих агітаторів завжди зразком були комуністи, і серед них найдостойнішим — С. В. Руднев. Він справляв велике враження на всіх, хто його знав, своїм умінням працювати з людьми. «Вихованню молодих комуністів Руднев віддавав усього себе, — писав П. П. Вершигора. — Партроботу він вів не тільки на зборах. Там підбивалися підсумки й намічались нові питання. А головна робота з людьми — на марші, в бою, на табірних стоянках. З одним поговорить, розбираючи замок кулемета, про колгоспне життя і сівозміну, з другим — про будівництво залізниці, з третім — про морські мандрівки. Але про що б не йшла мова, більшовицька організованість, усвідомлення нашої правди, впевненість у перемозі над фашизмом у кожного ставала після розмови з Рудневим головним завданням»³.

Таким чином, навчання агітаторів у комсомольських організаціях партизанських з'єднань проводилось у різноманітних формах — від спеціальних семінарів, самостійної підготовки, лекцій та бесід до виховного впливу особистого прикладу кращих з них. Основними принципами організації навчання були: 1) виховання молодих агітаторів у дусі непохитної партійності, ідейної войовничості, постійної готовності до кінця відстоювати справу Комуністичної партії у боротьбі з ворожою ідеологією;

¹ А. Н. Сабуров. За линией фронта. Карельское книжное издательство. Петрозаводск, 1965, стор. 457, 459—462.

² ПА ІІП ЦК КП України, ф. 63, оп. 63—1, од. зб. 3, арк. 394. Звіт дивізії С. А. Ковпака, 1944.

³ П. П. Вершигора. Люди с чистой совестью. Изд-во «Советская Россия», М., 1963, стор. 27.

2) глибока обізнаність провідників партійної агітації серед молоді з внутрішньою і зовнішньою політикою Радянської держави; 3) орієнтація агітаторів на самостійне поповнення своїх знань шляхом збирання відповідних матеріалів з політичної літератури й періодичної преси; 4) набуття навичок і вміння вести агітаційно-масову роботу в умовах бойових дій і партизанського побуту.

Постійне піклування про комуністичне виховання і широку поінформованість агітаторів у найважливіших питаннях внутрішнього становища й зовнішньої політики було головною запорукою масовості й ефективності агітаційної роботи. Так, агітатори з'єднань С. А. Ковпака, О. М. Сабурова, О. Ф. Федорова під час своїх рейдів по Україні провели 4245 бесід і 355 мітингів¹.

Агітаційно-масова робота партизанів сприяла розширенню фронту визвольної боротьби в тилу ворога. Там, де проходили партизани, виникали нові загони. Наприклад, коли ковпаківці поверталися з літнього рейду 1943 р. по західних областях України, вони зустріли на своєму шляху ряд нових польських партизанських загонів². У цьому була частка роботи і комсомольських агітаторів. Одночасно зростала політична активність особового складу партизанів, що також було в значній мірі результатом добре налагодженої агітаційно-масової роботи комсомольських організацій. Про це свідчить масовий вступ молодих партизанів до комсомольських і партійних лав. За весь період дій у з'єднаннях С. А. Ковпака і О. Ф. Федорова було прийнято в комсомол 591 чол., у партію — 587³. Це про них писав помічник комісара з'єднання С. А. Ковпака М. В. Андросов, рапортуючи ЦК ВЛКСМ: «За два роки у нашому з'єднанні прийнято в партію близько 300 чоловік. Коли запитуєш, хто з них кращий, важко відповісти. Всі вони хороші, у всіх у них до самих кісток радянська душа, яка безмежно любить свою Батьківщину, свій народ»⁴.

¹ Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників. Довідник. Республіканська виставка. Держполітвидав УРСР, К., 1947, стор. 46.

² ПА ІП ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 133, арк. 364—365. Доповідна записка М. В. Андросова.

³ Підраховано нами за звітними матеріалами комсомольських організацій цих з'єднань. ПА ІП ЦК КП України, ф. 7, оп. 10, од. зб. 16, арк. 20; ф. 7, оп. 10, од. зб. 16, арк. 25.

⁴ Партійний архів Сумського обкому КП України, ф. 4, оп. 3, од. зб. 79, арк. 202—203. Звіт про діяльність партизанських загонів Сумської області з'єднання С. А. Ковпака (6 вересня 1941 р.—1 січня 1944 р.).

КАБІНЕТИ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ НА ГРОМАДСЬКИХ ЗАСАДАХ — ВАЖЛИВІ ЦЕНТРИ ІДЕОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ НА СУМЩИНІ

(1962—1965 рр.)

П. Г. Гетьман

Класики марксизму-ленінізму завжди вбачали в теорії велику рушійну силу революції і настійно вимагали від керівників робітничого руху глибокого вивчення її. Ф. Енгельс писав, що Маркс дивився на науку «насамперед як на могутню підйому історії, як на революційну силу в найвищому значенні цього слова»¹.

Всебічний розробці ідейних, теоретичних основ партії, захистові їх від ревізії і догматизму, творчому застосуванню революційної теорії багато уваги приділяв В. І. Ленін. У своїй праці «Завдання російських соціал-демократів» він указував, що «...без революційної теорії не може бути і революційного руху»². У творі «Що робити?» В. І. Ленін підкреслював: «...роль передового борця може виконати тільки партія, керована передовою теорією»³.

Озброєна передовою марксистсько-ленінською теорією Комуністична партія Радянського Союзу успішно керує радянським суспільством, що йде до комунізму. Одним із головних завдань побудови комунізму є виховання нової людини. «Партія, — говорить у Програмі КПРС, — вважає головним в ідеологічній роботі на сучасному етапі виховання всіх трудящих в дусі високої ідейності і відданості комунізові»⁴.

Багато уваги ідеологічній роботі в масах, підвищенню ідейно-теоретичного рівня комуністів і безпартійних приділяє Сумська обласна партійна організація. Це видно з таких даних про розвиток мережі політичної освіти в області в 1958—1965 роках⁵.

Як показує таблиця, кількість слухачів мережі політичної освіти за період з 1960/61 по 1964/65 учбовий рік збільшилась на 21 105 чол., а порівняно з 1958/59 р. — в 2,5 раза. За цей же час число слухачів-комуністів зросло на 11 216, а безпартійних — на 64 874 чол.

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, вид. 2, т. 19, стор. 336.

² В. І. Ленін. Твори, т. 2, стор. 306.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 5, стор. 331.

⁴ Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, Держполітвидав УРСР, К., 1961, стор. 102.

⁵ Таблиця складена нами на основі річних звітів відділу пропаганди і агітації Сумського обкому КП України про підсумки навчання в системі політосвіти в 1958—1965 рр. Партархів Сумської області (далі ПАСО), ф. 4, оп. 41, од. зб. 88, арк. 54; ф. 7483, оп. 1, од. зб. 19, арк. 53; ф. 7484, оп. 1, од. зб. 88, арк. 54; ф. 4, оп. 41, од. зб. 129, арк. 44. Поточний архів обкому партії за 1965 р.

Учбові роки	Всього слухачів	В тому числі		Кількість слухачів у гуртках і школах	Кількість слухачів на теоретичних семінарах
		комуністів	безпартійних		
1958/59	48 641	35 037	13 604	34 678	13 963
1959/60	68 201	36 904	31 297	46 100	22 101
1960/61	103 626	39 507	64 119	72 569	31 057
1961/62	112 540	42 210	70 730	74 568	38 372
1962/63	118 078	43 458	74 620	73 870	44 208
1963/64	126 806	46 803	80 003	72 379	54 427
1964/65	124 731	46 256	78 478	69 121	55 610

Перехід країни до розгорнутого комуністичного будівництва, швидке зростання мережі партійної освіти вимагали розширення кола ідеологічних працівників, підвищення ідейного рівня їх роботи. Партійна організація Сумської області добилася у розв'язанні цього завдання значних результатів. Вона стала приділяти більше уваги добору пропагандистських кадрів. Загальне число пропагандистів в системі політичної освіти зросло проти 1958/59 р. більше ніж удвоє і становило в 1964/65р. 6799 чоловік. Покращав якісний склад пропагандистів. З вищою освітою їх стало 4919, або на 1933 чол. більше, а з незакінченою вищою — 1880, або на 1101 чол. більше, ніж у 1960/61 р. Майже половина пропагандистів в області були спеціалісти народного господарства¹.

Поліпшення масово-роз'яснювальної роботи, посилення її ефективності вимагало також підвищення теоретичного й методичного рівня пропагандистів. Семінари й наради, що їх проводили міськкоми та райкоми партії, вже не могли задовольнити зростаючих запитів працівників ідеологічного фронту. Необхідні були такі організаційні форми роботи з ними, які більше допомагали б партійним організаціям узагальнювати й поширювати передовий досвід, були б практичними центрами теоретичної й методичної роботи з активом.

Такою формою роботи стали кабінети політичної освіти на громадських засадах, що здобули згодом загальне визнання. З'явилися вони спершу там, де виникли і встановилися громадські засади в ідеологічній роботі, — на підприємствах Ленінського району Москви. Досвід їх роботи навесні 1959 р. був перенесений на Савинську бавовняно-прядильну фабрику Московської області².

¹ Звіт відділу пропаганди і агітації Сумського обкому КП України про підсумки навчання в системі політичної освіти в 1958—1965 рр. ПАСО, ф. 4, оп. 41, од. зб. 129, арк. 34; ф. 7484, оп. 1, од. зб. 88, арк. 54; ф. 7483, оп. 1, од. зб. 19, арк. 53. Поточний архів обкому партії за 1965 р.

² Г. Гранкин. На общественных началах. Госполитиздат, М., 1961, стор. 3—6.

Ровесниками семирічки були також кабінети політичної освіти, створені на громадських засадах у Ленінграді й Києві. Січневий (1960 р.) Пленум КПРС у постанові «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах» схвалив створення при великих первинних партійних організаціях кабінетів політичної освіти на громадських засадах, а також методичних рад і груп при них¹. Через два роки «Правда» писала: «Громадські засади міцно встановлюються і в партійній пропаганді. Сотні будинків і кабінетів політичної освіти обслуговуються на громадських засадах»².

XXII з'їзд КПРС зобов'язав усі партійні організації широко залучати комуністів до проведення партійної роботи як позаштатних працівників, в порядку громадської діяльності³.

У 1962—1965 рр. певний досвід розвитку громадських засад у партійній роботі, зокрема у створенні кабінетів політичної освіти, нагромадила й Сумська партійна організація, вивчення якого має наукове і практичне значення.

Кабінети політичної освіти на громадських засадах на Сумщині почали створювати влітку 1959 р. У 1959/60 учбовому році їх діяло вже 67, а в наступному 1960/61 р. — 84⁴. Організували їх перш за все на великих підприємствах та будовах, у колгоспах і радгоспах. Центром кабінетів політосвіти були методичні ради, що створювалися з ініціативи й за рішенням партійних комітетів, партбюро і працювали під їх керівництвом. Вони узагальнювали й поширювали кращий досвід, подавали практичну допомогу пропагандистам. До ради входило 5—10 чол., обізнаних з пропагандистською справою. Кількість рад зросла з 30 в 1959 р. до 69 в 1965 році. Ними було охоплено 589 чоловік⁵. Методичні ради були надійними помічниками парткомів в організації політнавчання, проведенні масово-політичної роботи.

Керували кабінетами політосвіти на громадських засадах і методичними радами партійні комітети. Наприклад, цю форму ідеологічної роботи всіляко підтримував Конотопський міськком КП України. У березні 1962 р. пленум міськкому відзначив велику роль громадських засад у партійній роботі. Спираючись на активістів — громадських працівників, міськком партії успішніше розв'язував політичні й господарські завдання. Пленум схва-

¹ Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах. Постанова Центрального Комітету КПРС. Держполітвидав УРСР, К., 1960, стор. 23.

² «Правда», 9 січня 1962 р. Передова стаття.

³ Матеріали XXII з'їзду КПРС. Держполітвидав УРСР, К., 1962, стор. 97, 272, 400, 416.

⁴ Газ. «Ленінська правда» (Суми), 21 січня 1962 р.

⁵ Звіт відділу пропаганди і агітації Сумського обкому КП України про підсумки роботи політмережі в 1964/65 учбовому році. Поточний архів Сумського обкому партії за 1965 р.

лив діяльність кабінетів політичної освіти і методичних рад на громадських засадах¹.

Громадським засадам у партійній роботі багато уваги приділяв також Шосткинський міськком КП України. Цьому питанню були присвячені збори партійного активу, що відбулися в квітні 1962 року. На них завідуючий кабінетом політосвіти парткому хімічного заводу Г. І. Архипов поділився досвідом роботи. Збори позитивно оцінили діяльність кабінетів політосвіти на громадських засадах і одностайно висловилися за розширення цієї форми ідеологічної роботи².

У липні 1963 р. було проведено збори Сумського обласного та міського партійного активу, що обговорили завдання партійних організацій по виконанню рішень червневого Пленуму ЦК КПРС і липневого Пленуму ЦК КП України про подальше підвищення рівня ідеологічної роботи. Збори відзначили, що в області почали ширше впроваджувати громадські засади в ідеологічній роботі. Добре зарекомендували себе створені за прикладом передових підприємств країни кабінети політичної освіти, методичні ради пропагандистів та інші форми громадської діяльності. Збори партактиву запропонували партійним комітетам та первинним парторганізаціям і далі вдосконалювати громадські засади в ідеологічній роботі³.

Особливо старанно дбали партійні комітети про підвищення рівня теоретичної підготовки завідуючих кабінетами політосвіти і пропагандистів. Бюро Сумського обкому КП України в січні 1962 р. ухвалило постанову про проведення двічі на рік п'ятиденних семінарів пропагандистів⁴. У березні 1962 р. обком партії провів обласну методичну конференцію пропагандистів на тему «Пропагандист — ідейний вихователь мас», на якій було обговорено питання про підвищення майстерності пропагандистів, про посилення зв'язку пропаганди з життям⁵.

Партійні комітети постійно узагальнювали й поширювали передовий досвід роботи кабінетів політосвіти на громадських засадах. Так, Шосткинський міськком КП України в 1962 р. вивчив і схвалив роботу кабінету політосвіти на Шосткинському хімічному заводі⁶. Будинок політичної освіти обкому партії в кінці 1966 р. узагальнив досвід роботи кабінету політосвіти партійної організації Роменської текстильно-галантерейної фабрики⁷,

¹ «Ленінська правда», 16 березня 1962 р.

² Газ. «Зоря» (Шостка), 12 квітня 1962 р.

³ ПАСО, ф. 7483, оп. 1, од. зб. 14, арк. 28.

⁴ Там же, ф. 4, оп. 41, од. зб. 129, арк. 36.

⁵ ПАСО, ф. 4, оп. 41, од. зб. 129, арк. 36.

⁶ Там же, арк. 37.

⁷ Методичний бюлетень Будинку політосвіти Сумського обкому КП України, 1967.

а в 1967 р. — діяльність методичної ради кабінету політосвіти Роменського міськкому КП України¹.

Для глибшого вивчення передового досвіду роботи кабінетів політосвіти і методичних рад при них Будинок політичної освіти обкому КП України в 1965 р. почав видавати методичні бюлетені. В них висвітлювалась діяльність громадських пропагандистів, зокрема активність кабінетів та методичних рад. Бюлетені подавали значну допомогу партійним комітетам в удосконаленні системи партійної освіти.

Одним із перших кабінет політосвіти на громадських засадах був створений у 1959 р. на Конотопському заводі «Червоний металіст». Його завідуючим партком заводу затвердив досвідченого пропагандиста, майстра електроцеху комуніста М. М. Іюдіна. Активісти кабінету обладнали виділене для нього приміщення, виготовили стенди: «Велика програма будівництва комунізму», «В ім'я людини, для блага людини», «До нових перемог у праці», організували кутки пропагандиста, агітатора і атеїста, підбрали літературу на окремі теми, матеріал з місцевого життя. Активісти брали участь в комплектуванні гуртків і теоретичних семінарів, доборі пропагандистів, узагальнювали і пропагували передовий досвід. Члени методичної ради систематично проводили консультації, відвідували заняття гуртків і шкіл, на місці допомагали пропагандистам ліквідувати недоліки у політичному навчанні. Вони регулярно проводили семінари для керівників гуртків і політшкіл, що самостійно вивчали марксистсько-ленінську теорію².

Вся ця діяльність кабінету політосвіти і методичної ради мала велике значення для підвищення рівня політичної освіти. Вона допомагала парткому заводу використовувати різноманітні форми й методи ідеологічної роботи, щоб зробити пропаганду ідей марксизму-ленінізму більш дійовою і цілеспрямованою.

Справжнім центром ідеологічної роботи серед хліборобів став кабінет політичної освіти, створений у 1960 р. Ярославецькою сільською територіальною парторганізацією Кролевецького району. Завідуючим кабінетом бюро парторганізації затвердило вчителя середньої школи комуніста В. А. Журіда. Активісти кабінету добирали для тих, хто вивчав історію КПРС першоджерела, брошури й журнали «Партийная жизнь», «Политическое самообразование», «Комуніст України», «Блокнот агітатора». Для слухачів економічних семінарів і шкіл, крім економічної літератури, вони зібрали місцеві матеріали, виготовили спеціальні стенди «Сумщина в семиріччі», «Семирічка колгоспу»³. Таке оформлення кабінету сприяло успішному проведенню масових заходів та індивідуальної роботи з пропагандистами і слухачами

¹ Методичний бюлетень Будинку політосвіти Сумського обкому КП України, вип. 6 за 1968 р., стор. 13—32.

² «Ленінська правда», 16 березня 1962 р.

³ «Ленінська правда», 5 травня 1962 р.

мережі політосвіти. Створена при кабінеті методична рада головну увагу зосереджувала на поліпшенні роботи пропагандистів¹.

Свою роботу кабінет політосвіти в колгоспі ім. Держинського Глухівського району виконував за перспективним (річним) і місячним планом, який складався з трьох розділів: 1. Методична робота з пропагандистами і агітаторами. 2. Робота постійно діючого лекторію. 3. Лекційна пропаганда на виробничих дільницях колгоспу, у віддалених селах. Методична рада кабінету через два місяці обговорювала на своїх засіданнях питання агітмасової і пропагандистської роботи. З активною участю ради партком колгоспу за сім місяців 1965 р. провів 10 семінарів агітаторів, 50 методичних лекцій, випустив три листівки про досвід роботи лектора О. П. Литвиновської та агітаторів А. І. Табаченко і П. Г. Павленко².

Як і все нове, кабінети політосвіти на громадських засадах потребували великої уваги. Там, де партійні організації допомагали їм, сприяли їх розвитку, вони здобували належне місце в комуністичному вихованні трудящих. А де кабінетами мало цікавились, вони не справляли належного впливу на виховну роботу парторганізацій серед населення. Наприклад, в Охтирському районі немало великих промислових підприємств і колгоспів, проте тут було створено лише три кабінети політосвіти на громадських засадах, та й ті як слід не працювали. Їм не допомагав кабінет райкому партії. Погано працювали кабінети політосвіти в селі Будилка Лебединського району³, колгоспі ім. Щорса Глухівського району⁴. У Недригайлівському, Сумському та Улянівському районах було тільки по 1—2 кабінети на громадських засадах, хоч потреба в них відчувалась велика. В ряді місць кабінети політичної освіти на громадських засадах припинили свою діяльність. Тому загальна кількість їх по області скоротилась з 84 в 1961/62 р. до 69 в 1964/65 учбовому році⁵.

Кабінети політосвіти на громадських засадах, незважаючи на окремі недоліки, відіграли в роки семирічки велику роль у поліпшенні ідеологічної роботи. Завдяки створеному навколо них численному пропагандистському активу партійні організації Сумської області добилися значного розширення мережі політосвіти, підвищення ідейного й методичного рівня політичного

¹ «Ленінська правда», 5 травня 1963 р.

² «Ленінська правда», 3 серпня 1965 р.

³ «Ленінська правда», 8 квітня 1962 р.

⁴ Газ. «Народна трибуна» — орган Сумського обкому КП України та обласної Ради депутатів трудящих по Глухівському територіально-виробничому колгоспно-радгоспному управлінню, 14 листопада 1962 р.

⁵ «Ленінська правда», 21 січня 1962 р. Звіт відділу пропаганди і агітації Сумського обкому партії про підсумки роботи політмережі в 1964/65 учбовому році. Поточний архів Сумського обкому КП України за 1965 р.

навчання, мобілізації трудящих на виконання соціалістичних зобов'язань, розв'язання головних завдань комуністичного будівництва, поставлених Програмою КПРС.

Кабінети політосвіти на громадських засадах і тепер є важливими центрами ідеологічної роботи на Сумщині.

ПЕРШИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД ПРОФСПІЛОК

В. І. Скиба

В історії професійного руху на Україні важливе значення мав I Всеукраїнський з'їзд профспілок, що відбувся у квітні 1919 р. в Харкові. Умови, в яких проходив з'їзд, були надзвичайно важкі і складні. Трьохрічна імперіалістична війна, політика Тимчасового уряду, громадянська війна, нав'язана білогвардійцями та контрреволюціонерами, щент зруйнували народне господарство України. Виплавка металу й видобуток вугілля катастрофічно знижувалися. Нестійке було і загальнополітичне становище. Значна частина Донбасу залишалась ще в руках білогвардійців. Так, до кінця 1919 р. радянськими військами було звільнено лише шість районів з 18.

Криза у промисловості, зростання дорожнечі важко відбилися на кількісному і якісному стані робітничого класу¹. Число робітників у кам'яновугільній промисловості зменшилось з 266 300 у 1917 р. до 122 500 чол. у 1918 р.² Відчувалася гостра нестача кваліфікованих робітників. Так, якщо наприкінці січня 1918 р. в усіх шахтах працювало 43 282 вибійники, то наприкінці січня 1919 р. їх залишилося 12 572 чол., тобто в 3,5 раза менше³.

Націоналізація промисловості і робітнича політика Радянської влади докорінно змінили умови, в яких повинні були працювати профспілки, поставили перед ними нові завдання. Профспілки України, спираючись на досвід роботи загальноросійських профспілок, повинні були вирішити питання про участь в управлінні виробництвом, в розробці тарифів, мобілізації робітників на боротьбу проти інтервентів.

Але профспілки, що існували на Україні на початку 1919 р., не спроможні були вирішувати ці завдання, бо в переважній своїй більшості вони перебували під впливом меншовиків. Повне вигнання меншовиків із профспілок в той період було одним

¹ Прожитковий мінімум гірничих робітників з 481 крб. у вересні 1918 р. виріс у березні 1919 р. до 1444 крб. Ж. «Горнотруд», 1919, № 2, стор. 13.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 1, спр. 552, арк. 1. В інших джерелах наводиться інше число гірників, наприклад 280 тис. чол. у 1917 р., з них 60 тис. були військовополонені. Ж. «Профессиональный союз», 1918, № 1, стор. 13.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 1, спр. 552, арк. 1.

із найпекучіших завдань робітничого класу України, що й підкреслив III з'їзд КП(б)У. В ухваленій з'їздом резолюції про профрух говорилося: «В теперішній час, коли на чолі професійного руху України стоять партії, які не поділяють економічної програми і політики Радянської влади, вказані завдання не будуть виконані доти, поки на чолі руху не стане партія революційного пролетаріату»¹. А в зв'язку з наближенням I Всеукраїнського з'їзду профспілок III з'їзд КП(б)У визнав за необхідне мобілізувати всі сили для проведення широкої передвиборної агітації за здобуття більшості на цьому з'їзді»².

Протягом перших місяців 1919 р. комуністи майже по всіх губерніях України зміцнювали свої позиції у профспілках, які були послаблені в період німецької окупації. Робітники зрозуміли, куди ведуть їх меншовики, чиї інтереси вони захищають, і дали належну відсіч цим агентам контрреволюції.

Кращим показником перелому в настроях робітничої маси були крайові профспілкові з'їзди, що відбувалися в цей час, на які представниками обиралися в переважній більшості комуністи. Про це ж свідчить і склад I Всеукраїнського з'їзду профспілок. З 640 делегатів комуністів і співчуваючих було 321, меншовиків — 70, есерів — 28, анархістів — 10, єврейських соціалістів — 31 та ін.³. Делегати представляли 575 тис. членів профспілок⁴. Це число організованих робітників указує на безперечне зростання кількості членів профспілок⁵. На I Всеукраїнській конференції профспілок було представлено 497 тис. членів профспілок⁶. Найзначнішу групу членів профспілок представляли металісти — 115 тис. і гірники — 90 тис. чоловік⁷.

З'їзд почав свою роботу з обговорення звіту Уцентропрофу. Намагаючись виправдати контрреволюційну діяльність меншовиків і есерів у профспілковому русі України, доповідач меншовик Пілецький всупереч фактам стверджував, що Уцентропроф нібито проводив політичну боротьбу проти гетьманської влади. Але на запитання, в чому полягала ця боротьба, Пілецький відповів, що вони «збирали всі випадки насильств, зловживань і зверталися до гетьманської влади з відповідною запискою або меморандумом»⁸. Це визнання переконливо викривало меншовиків та есерів, які намагалися пристосуватися до контрреволюційної влади.

¹ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій. 1918—1956. Держполітвидав УРСР, К., 1958, стор. 36.

² Там же.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 1, спр. 3, арк. 166. Стенограма з'їзду.

⁴ Там же.

⁵ Там же.

⁶ Первая Всеукраинская конференция профсоюзов. Изд. Укрбюро ВЦСПС, 1924, стор. 12—13.

⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 1, спр. 3, арк. 168. Стенограма з'їзду.

⁸ Там же, арк. 69. Стенограма з'їзду.

Свідоповідач від комуністів тов. Шахновський дав належну оцінку такої діяльності, підкресливши, що «коли робота Уцентропрофу полягала тільки в страйках, то вона не могла привести до перемоги революції, бо без збройного повстання страйк до перемоги революції привести не може»¹.

Опортуністична політика Уцентропрофу цілком відповідала ідеології меншовиків, які ще на травневій конференції профспілок у 1918 р. ставили собі завдання «остаточно позбутися більшовизму».

«Ніякої помилки не було, — говорив комуніст Наумов, — Уцентропроф саме проводив певну політику боротьби проти більшовизму, боротьби проти руху робітничого класу»².

Меншовики, погляди яких на з'їзді захищав І. А. Трахтенберг, як і на I та II Всеросійських профспілкових з'їздах, уперто відстоювали «незалежність» профспілок. Правда, аргументація їх на цей час зазнала деяких змін. Якщо на I та II Всеросійських з'їздах профспілок вони не визнавали соціалістичного характеру Жовтневої революції, вважаючи її буржуазною, то І. А. Трахтенберг тепер уже висловлював «позитивне» ставлення до захоплення влади російським пролетаріатом. Проте меншовики відразу ж дали зрозуміти, що повністю вони своїх позицій не здають. Трахтенберг заявив, що «влада, яка була організована в період Жовтневої революції, була владою не суто робітничою. Це була влада робітничо-селянська...»³, «компромісна», «коаліційна»⁴, яка змушена була «робити поступки дрібній буржуазії»⁵, — з одного боку, «а з другого, — великій буржуазії інших країн»⁶, а тому, мовляв, у таких умовах профспілки повинні бути самостійними, незалежними від будь-якої влади, хоча б і радянської.

Прихильники «незалежності» професійного руху проводили зовсім іншу політику, коли йшлося про боротьбу з впливом більшовиків у профспілках. Вони закликали профспілки виявляти в будь-якій формі своє негативне ставлення до більшовицької ідеології.

Зовсім не нейтральним був і Уцентропроф у своїй боротьбі проти більшовиків. Тоді меншовики були хазяями у профспілках. Коли ж їх вигнали звідти, вони почали закликати профспілки додержувати нейтралітету в боротьбі за диктатуру пролетаріату.

В. І. Ленін, оцінюючи контрреволюційну суть теорії «нейтральності», «незалежності» профспілок, говорив на II Всеросій-

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 1, спр. 4, арк. 1—2. Стенограма з'їзду.

² Там же, спр. 3, арк. 100. Стенограма з'їзду.

³ Там же, арк. 215.

⁴ Там же, арк. 218.

⁵ Там же, арк. 215.

⁶ Там же, арк. 213—214.

ському з'їзді профспілок: «Всякі розмови про незалежність або демократію взагалі, якими б соусами їх не приправляли, є величезний обман, величезне зрадництво соціалізму»¹.

С. В. Косіор, поклавши в основу свого виступу на з'їзді ленінські ідеї про роль і завдання профспілок в період соціалістичного будівництва, відзначив «залежність спілок від Радянської влади, бо, — сказав він, — у своїй діяльності ми йдемо на допомогу Радянській владі. Ми беремо на себе виконання цілого ряду державних завдань. Профспілки повинні стати організаціями залучення широких мас до будівництва і управління державою»².

На з'їзді більшістю голосів була ухвалена резолюція, яку запропонували комуністи. В резолюції говорилося, що: а) Уцентропроф у своїй діяльності не стояв на ґрунті революційного соціалізму й диктатури пролетаріату; б) тягнучи робітничий клас України на шлях легальних досягнень при гетьманській владі, Уцентропроф тим самим відволікав робітничий клас від революційної боротьби за владу; в) будучи єдиною легальною організацією пролетаріату України, Уцентропроф в найрішучі моменти не тільки не ставав на чолі революційного руху, а, навпаки, всіляко гальмував його... Констатуючи все це, з'їзд вважає, що Уцентропроф не виконав завдань, які диктувалися ходом розвитку соціалістичної революції³.

Питання про роль і завдання профспілок в період соціалістичного будівництва було бойовим і важливим, і на ньому зосередилась увага з'їзду. За резолюцію комуністів у цьому питанні голосувало 337 делегатів, за резолюцію меншовиків — 133, утрималось 26 делегатів⁴.

Великі розбіжності між більшовиками і меншовиками виникли також і в тарифному питанні. Суть цього питання полягала в тому, що змінилися відносини між працею і капіталом в умовах пролетарської диктатури. Вважаючи, що й за Радянської влади робоча сила не позбавилась властивості товару, який нібито купує і експлуатує Радянська держава, меншовик Рубцов стверджував, що «до пролетарської держави треба пред'явити такі самі вимоги, які висувають профспілки в капіталістичних країнах, укладаючи тарифні угоди з капіталістами»⁵. Звідси робився висновок про неможливість «в інтересах робітників» відрядної роботи і колективної відповідальності.

Комуністи у своїх виступах на з'їзді підкреслювали, що Радянська держава тим і відрізняється від капіталістичних країн,

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 382.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 1, спр. 4, арк. 28—29. Стенограма з'їзду.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 1, спр. 3, арк. 111. Стенограма з'їзду.

⁴ Там же, арк. 156.

⁵ Там же, арк. 186.

що в ній робітничий клас є хазяїн виробництва, хазяїн усієї продукції, яку виробляють заводи й фабрики.

А. З. Гольцман говорив, що «система зарплати цікавить нас тепер не тільки з точки зору поліпшення матеріального добробуту робітників, але й з точки зору планомірного розподілу продуктів виробництва, які має в своєму розпорядженні пролетарська держава»¹.

Резолюція в тарифному питанні, ухвалена з'їздом, також була запропонована більшовиками. В ній указувалося, що відрядна оплата праці є основною системою, яка розробляється і затверджується профспілками.

Окремі резолюції на з'їзді було прийнято про організацію виробництва, соціальне страхування, культурно-освітню діяльність, організаційне питання. Керівництво профрухом на Україні з'їзд доручив Бюро ВЦРПС Півдня Росії, що тоді ж було виділене Всесоюзним профспілковим центром.

Отже, I Всеукраїнський з'їзд профспілок відіграв важливу роль у подоланні впливу меншовиків на професійний рух, з'ясував завдання і організаційну структуру профспілок, зміцнив єдність дій російських і українських пролетарів.

ПРО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПРЕСИ. КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

В. О. Корнілова

Історія комуністичної і робітничої преси завжди привертала увагу дослідників. Вивчення її — актуальне завдання, бо преса комуністів, найпередовішої сили сучасності, відіграє важливу роль у боротьбі класів та ідеологій. Особливий інтерес для дослідників являє преса комуністичних партій капіталістичних країн, партій, які існують і борються у надзвичайно важких умовах.

Ще 1847 року у статті «Комуністи і Карл Гейнцен» Ф. Енгельс, відповідаючи на питання «яке є завдання партійної преси?», писав: «Насамперед провадити дискусії, обґрунтовувати, розвивати і захищати вимоги партії, відхиляти і спростовувати претензії і твердження ворожої партії»².

А 1908 року в роботі «Матеріалізм і емпіріокритицизм» В. І. Ленін, говорячи про завдання марксистів, підкреслював, що треба «вміти вести *свою* лінію і боротися з *усією лінією* ворожих нам сил і класів»³. Ці теоретичні настанови Ф. Енгельса та В. І. Леніна вірні й тепер.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 1, спр. 3, арк. 172. Стенограма з'їзду.

² К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, вид. 2, т. 4, стор. 262.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 14, стор. 315.

Нині, коли антикомунізм став головною ідейно-політичною зброєю імперіалістів США, ФРН, Англії та інших країн, проти нього і слід спрямовувати влучний вогонь антиімперіалістичної пропаганди. Центральне місце в боротьбі з антикомунізмом повинно належати пресі комуністичних і робітничих партій.

Англія — найстаріша капіталістична країна, яка ще недавно вражала світ своєю могутністю. Тепер вона — другорядна держава. Як же їй підняти свої акції на світовій арені? Буржуазна преса Англії вважає, що активна антирадянська, антисоціалістична політика, антикомунізм допоможуть зміцнити позиції країни в очах міжнародної реакції. Саме тепер, коли каламутна хвиля антикомунізму заплеснула англійську буржуазну пресу, коли ведеться неприхована атака на Радянський Союз і посилюються напади на марксистсько-ленінську ідеологію, особливої актуальності набуває вивчення історії преси Комуністичної партії Великобританії, преси, що протистоїть злобливому, звіриному виттю буржуазних англійських газет.

Ось що говорив про нрави і звичаї буржуазної преси В. І. Ленін, виступаючи 3 листопада 1920 р. на Всеросійській нараді політосвіт губернських і повітових відділів народної освіти: «...буржуазія зводить наклепи на нас безустанно всім апаратом своєї пропаганди і агітації»¹. Через рік у статті «Про роботу Наркомосу» В. І. Ленін знов підкреслював, що «капіталізм робив з газет капіталістичні підприємства, зняряддя наживи для багатців, інформації і забави для них, зняряддя обману і одурювання для маси трудящих»².

Минуло півстоліття, але ці слова Леніна і понині вірні. Змінилися засоби і методи буржуазної пропаганди і агітації, а зміст лишився той самий: безугавні наклепи на першу країну соціалізму, на її успіхи в будівництві комунізму, на міжнародний робітничий і комуністичний рух, на комуністичні й робітничі партії світу.

Історія комуністичної і робітничої преси — важлива ланка в історії міжнародного робітничого руху. Вивчати минуле і теперішнє цієї преси, силу її впливу на маси, причини популярності кращих комуністичних видань — значить зрозуміти взаємозв'язки між партією робітничого класу та її пресою, зрозуміти роль партійної преси в боротьбі комуністів за краще майбутнє трудящих.

Історія періодичної комуністичної преси Великобританії невіддільна від того шляху, який пройшла Комуністична партія цієї країни. Компартія Великобританії протягом своєї історії дуже високо оцінювала значення своєї преси. Наприклад, виступаючи 19 квітня 1957 р. на XXV (надзвичайному) з'їзді, а 30

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 324.

² В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 104.

березня 1961 р. на XXVII національному з'їзді Компартії Великобританії, Генеральний секретар Джон Голлан говорить: «Нашою найголовнішою зброєю є газета «Дейлі уоркер», і ми повинні її використовувати повністю»¹. «Газета є нашою незмінною зброєю для завоювання голосів не тільки в період виборів, а й протягом усього року... Без неї весь лівий рух загинув би»².

Комуністична преса Великобританії з її невеликими тиражами і малопотужною технічною базою має дещо скромний вигляд порівняно з монополістичною пресою, що існує понад триста років. Однак вплив її визначається не кількістю газет і журналів і не якістю фотоілюстрацій, а тими ідеями, які несе вона в маси. Про умови, в яких перебуває робітнича преса в капіталістичних країнах, В. І. Ленін писав ще в липні 1920 р. у «Тезах про основні завдання другого Конгресу Комуністичного Інтернаціоналу»: «...вся сила державного апарату буржуазії і всі шахрайства її фінансових королів пускаються в хід, щоб відняти у робітників їх пресу: і судові переслідування, і арешти (або вбивства через найманих убивців) редакторів, і заборона поштової пересилки, і відібрання паперу і ін. і т. д. До того ж необхідний для щоденної газети інформаційний матеріал перебуває в руках буржуазних телеграфних агентств, а оголошення, без яких велика газета не окупиться, перебувають у «вільному» розпорядженні капіталістів. В підсумку, буржуазія обманом, тисненням капіталу і буржуазної держави віднімає у революційного пролетаріату його пресу»³.

Англійська буржуазна преса в ході свого тривалого розвитку зазнала радикальних змін. Тепер вона являє собою складну систему газет, журналів та інших періодичних видань, об'єднаних у групи, серед яких виділяється кілька гігантських концернів — газетно-журнальних монополій, що й визначають політичну та економічну кон'юнктуру на газетному ринку країни. Три чоловіка — лорд Ротермір, лорд Бівербрук та пан Сесіль Кінг вирішують, що будуть читати чотири з кожних п'яти читачів так званих популярних газет⁴. Останнім часом тиражі цих газет та журналів досягли величезних розмірів⁵.

¹ XXV (чрезвычайный) съезд Коммунистической партии Великобритании. Госполитиздат, М., 1958, стор. 46.

² XXVII национальный съезд Коммунистической партии Великобритании. Госполитиздат, М., 1961, стор. 53, 38.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 166.

⁴ J. Matthews. Press Lords v. Press Freedom. L., 1961, p. 3.

⁵ Тиражі деяких щоденних газет у січні—червні 1968 року були такі: «Сан» — 1 065 972 примірники, «Дейлі телеграф» — 1 407 328, «Дейлі мейл» — 2 095 474, «Дейлі експрес» — 3 852 613, «Дейлі міррор» — 5 034 236; тиражі вечірніх і недільних газет: «Івнінг ньюс» — 1 181 824, «Санді таймс» — 1 460 994, «Санді експрес» — 4 327 545, «Санді міррор» — 5 137 531, «Піпл» — 5 532 959, «Ньюс оф зе волд» — 6 191 142. (Britain 1969. An official Handbook. Prepared of The Central Office of Information. L., 1969, p. 439).

Буржуазна преса чинить істотний ідеологічний вплив на громадську думку країни, ще раз підтверджуючи слова В. І. Леніна про те, що вона має своїм завданням «сповувати народ сивухою буржуазної газетної брехні»¹.

Щодня близько 30 млн. примірників газет розходиться серед населення Англії. Хоча за кількістю назв газет і журналів англійська преса відстає від американської, але за вжитком їх на душу населення Англія випередила США та інші високорозвинуті капіталістичні країни².

Історія англійської преси, зокрема комуністичної, досі ще недостатньо вивчена. Однак останнім часом у радянській історичній літературі з'явилися праці, присвячені діяльності й історії преси капіталістичних країн³. Серед них певний інтерес являють довідники⁴, в яких дається характеристика газет і журналів, що виходять за кордоном. У 1966 р. за редакцією проф. Я. М. Засурського вийшов бібліографічний покажчик «Зарубіжна преса»⁵, де зроблено спробу систематизувати літературу про зарубіжні періодичні видання (оригінальні й перекладні), видану російською мовою з середини XIX ст. по 1964 рік.

Проте загальне число робіт про пресу капіталістичних країн (комуністичну й буржуазну), зокрема про англійську, недостатнє. Книг, присвячених окремим англійським газетам, практично нема. Єдиною монографією залишається робота В. О. Матвеева «Імперія Флит-Стрит», що вийшла з друку 1961 року. Автор її уперше в нашій літературі дає широку характеристику більшості англійських газет і журналів, висвітлює прийоми й методи створення їх. Заслугою автора є те, що він на основі марксистської методології показує основні етапи розвитку англійської преси,

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 336.

² З розрахунку на душу населення у Великобританії продається більше газет, ніж у будь-якій іншій країні. Згідно з статистичними даними, на 100 чоловік населення щодня припадає по 50 примірників щоденних газет («Англія». Издание правительства Великобритании, 1966, № 3 (19), стор. 30; Sampson Anthony. Anatomy of Britain today. L., 1965, p. 138). За іншими даними, на 1000 чоловік населення в Англії щодня продається 573 примірники щоденних газет, у Швеції — 462, у США — 347. (The British Press. Central Office of Information. L., 1961, p. 6).

³ С. Беглов. Монополии слова. Изд-во «Мысль», М., 1969. Його ж. Монополия слова (о механизме и методах буржуазной пропаганды в Англии). Сб. «Зарубежная печать». МГУ, 1964; Н. И. Живейнов. Капиталистическая пресса США. Госполитиздат, М., 1956; Його ж. Современная пресса Канады. Госполитиздат, М., 1959; В. А. Матвеев. Империя Флит-Стрит (Современная пресса Англии). Госполитиздат, М., 1961; Д. Е. Факторович и Б. П. Мицкевич. История печати зарубежных коммунистических и рабочих партий. Изд-во Белорусского университета, 1960; М. М. Бурмака. Історія зарубіжної комуністичної і робітничої преси. Київ, 1969; Зарубежная печать. Сборник статей под редакцией Я. Н. Засурского. Изд-во МГУ, 1964.

⁴ В. Позин. Краткий справочник иностранной печати. Госполитиздат, М., 1946; Печать зарубежных стран. Справочник. Госполитиздат, М., 1962; Иностранная печать. Краткий справочник. М., 1964.

⁵ Зарубежная печать. Библиографический указатель. М., 1966.

підкреслюючи, що вона є здобиччю кількох монополій, які визначають політичну й економічну кон'юнктуру на газетному ринку. Автор докладно розглядає пресу, що «кидає виклик диктату мільйонерів»¹, тобто газету «Дейлі уоркер» та журнали, які видає Комуністична партія Великобританії.

Певний інтерес являє книга Д. Є. Факторовича та Б. П. Міцкевича «История печати зарубежных коммунистических и рабочих партий», видана 1960 року. В ній автори коротко характеризують пресу Комуністичної партії Великобританії.

Окремі питання даної проблеми досліджуються у працях А. М. Байкової, Д. Вячеславова, І. С. Звавича, О. П. Кисельова, В. Пархитька, В. В. Пінігіна, Г. С. Сергеева². Однак деякі автори неточно визначають дату виходу в світ першого номера газети «Дейлі уоркер» — органу Комуністичної партії Великобританії. Так, І. С. Звавич пише, що вона почала виходити в 1924 році, а насправді перший номер її вийшов 1 січня 1930 року³.

У ряді книг і статей радянських авторів діяльність англійської преси розглядається побіжно, в процесі опису країни. Це книги письменників, журналістів, дипломатів, які в різний час працювали в Англії чи бували там, — Г. В. Єфімова, Д. Країнова, В. Маєвського, В. Матвеева та В. Рижикова, І. М. Майського, С. Образцова, В. Осипова, В. Силантьєва⁴ та ін.

¹ В. А. Матвеев. Империя Флит-Стрит (Современная пресса Англии). Госполитиздат, М., 1961, стор. 262.

² А. Н. Байкова. Из истории английской коммунистической прессы. «Новая и новейшая история», 1961, № 5, стор. 157—162; Ії ж. Новый журнал Английской компартии (обзор журнала «Марксизм сегодня», октябрь 1957—май 1958). «Новый мир», 1958, № 9, стор. 267—270; Д. Вячеславов. Английская пресса. «Международная жизнь», 1966, № 3, стор. 138—139; И. С. З в а в и ч. Английская пресса. Стенограмма публичной лекции, прочитанной 6 марта 1946 г. в Лекционном зале в Москве. Изд-во «Правда», М., 1946; А. П. К и с е л ь о в. Ральф Фокс — публицист компартии Великобритании. Изд-во МГУ, 1961; И о г о ж. Печать английских монополий на службе неокolonизаторов. «Вестник Московского университета», серия «Журналистика», 1966, № 1, стор. 65—69; В. П а р х и т ь к о. Боевой орган английских трудящихся. «Советская печать», 1965, № 3, стор. 54—55; И о г о ж. Одна — против Флит-Стрит. «Советская печать», 1963, № 4, стор. 59—60; В. В. П и н и г и н. Борьба за возобновление выхода «Дейли уоркер» 21/1 1941 — 7/IX 1942 г. «Ученые записки историко-филологического факультета Горьковского ун-та», вып. 65, 1964, стор. 441—457; Г. С. Сергеев. «Таймс» — старейшая национальная газета Англии. «Вестник Московского университета», серия «Журналистика», 1966, № 5—6, стор. 70—84, 71—85.

³ «Daily Worker», January 1, 1930.

⁴ Г. В. Е ф и м о в. На Британских островах. Лениздат, 1967; Д. Ф. К р а и н о в. В Англии. Изд-во «Правда», 1957; В. В. М а е в с к и й. На Британских островах. Изд-во «Молодая гвардия», М., 1955; В. М а т в е е в и В. Р ы ж и к о в. Куда идет Джон Буль. Англия наших дней глазами советских журналистов. Изд-во «Международные отношения», М., 1964; И. М. М а й с к и й. Воспоминания советского посла в Англии. Изд-во «Наука», М., 1964; С. В. О б р а з ц о в. О том, что я увидел, узнал и понял во время двух поездок в Лондон. Изд-во «Советский писатель», М., 1957; В. Д. О с и п о в. Британия. 60-е годы. Политиздат, М., 1967; В. С и л а н т ь е в. Фог рассеивается. Изд-во «Молодая гвардия», М., 1961.

Серед праць іноземних авторів заслуговують на увагу книги і статті першого редактора «Дейлі уоркер» Уільяма Раста, статті головного редактора цієї газети з 1959 р. Джорджа Метьюза, редактора іноземного відділу її Сема Рассела¹. Кожен з цих авторів, безпосередньо працюючи в редакції «Дейлі уоркер» чи «Морнінг стар», і переживаючи труднощі та знегоди, яких зазнає комуністична преса в капіталістичній країні, правдиво показав весь її героїчний шлях.

Окремих питань історії англійської комуністичної преси торкаються видатні діячі Комуністичної партії Англії².

Певний інтерес являє книга секретаря Ради по пресі Пітга Роббінса «Газети сьогодні»³, де багато місця відводиться роботі журналіста, значенню преси в політичному і громадському житті Англії, але «Дейлі уоркер» згадується в ній тільки побіжно.

Слід назвати також книгу колишнього радника у справах преси при прем'єр-міністрі Етїї управителя Британської корпорації радіомовлення Френсіса Вільямса «Небезпечна власність»⁴. Автор зібрав багатий фактичний матеріал з історії англійської преси і зробив спробу систематизовано викласти процес розвитку її з моменту зародження і до наших днів.

Значна кількість книг про англійську пресу з'являється у вигляді мемуарів, записок, щоденників відомих редакторів і журналістів, видатних політичних діячів. Автори їх не претендують на широкі узагальнення чи детальний аналіз проблем, пов'язаних з діяльністю преси, не дають класової оцінки її ролі. Але все частіше з'являються роботи, в яких визнається наявність у буржуазній пресі монополізації, гонитви за сенсацією, брехливості, тенденційності у викладанні матеріалу.

¹ W. Rust. The Story of the «Daily Worker», L., 1949; Його ж. The «Daily Worker» and the National Front. «Labour Monthly», August 1941, № 8, vol. 23, p. 367—370; Його ж. The 12-th Anniversary of the «Daily Worker», «Labour Monthly», January, 1942, № 1, vol. 24, p. 25; George Matthews. Press Lords v. Press Freedom. L., 1961; Джордж Метьюз. «Daily Worker». 10 000 номеров газети «Дейлі уоркер» — это история борьбы английских коммунистов за мир, демократию, социализм. «За рубежом», 1963, № 48, стор. 24; Його ж. Орбита утренней звезды. «Журналист», 1967, № 6, стор. 15; Сэм Рассел. От имени большинства. «За рубежом», 1965, № 3, стор. 23; Його ж. В почетном списке. «За рубежом», 1967, № 44, стор. 8—10.

² Tom Bell. The British Communist Party. A short history. L., 1937; J. R. Campbell. 40 fighting years. The Communist record. L., 1960; J. Gollan. The Star fights for us—we must fight for the Star. «Morning Star», 29 November 1968; J. Gollan. 30 years of struggle. The record of British Communist Party. L., 1950; James Klugmann. History of the Communist Party of Great Britain. vol. 1 (1919—1924). L., 1968; Палм Датт. Интернационал. Очерки истории коммунистического движения. 1848—1963. Изд-во «Прогресс», М., 1966; Гарри Поллит. Избранные статьи и речи, т. I (1919—1939). Изд-во «Иностранная литература», М., 1955.

³ Alan Pitt Robbins. Newspapers Today. Oxford University Press, 1956.

⁴ F. Williams. Dangerous Estate. The Anatomy of Newspapers. L., 1957.

Не висвітлено як слід історії та ролі преси соціалістичних і капіталістичних країн і в працях дисертантів, хоча останнім часом захищено на цю тему ряд дисертацій¹.

У кандидатській дисертації Г. С. Сергеева, захищеній 1968 року², говориться про одну з найвпливовіших англійських буржуазних газет «Таймс», справжнє обличчя якої викривали ще К. Маркс, Ф. Енгельс і В. І. Ленін. Зриваючи її святенницьку маску, Ф. Енгельс у статті «Німецькі соціал-демократи і «Times», опублікованій у газеті The Northern Star («Північна зоря») 1 грудня 1949 р., писав: «Ми цілком полишаємо Вам самим дати оцінку поведінки редакторів «Times», що перетворюють шпальти своєї газети в канал прямої поліцейської інформації та доносів політичного характеру»³.

Автор дисертації показав, що діяльність буржуазних газет, зокрема таких, як «Таймс», з їх тонким механізмом впливу на читача особливо небезпечна і є одним з каналів ідеологічної диверсії серед населення.

Проведений нами стислий аналіз праць показує, що в радянській літературі історія періодичної преси Комуністичної партії Великобританії ще недостатньо розроблена. Англійська література з цієї тематики теж дуже обмежена. Отже, багато питань історії комуністичної преси Великобританії ще чекають свого дослідження.

¹ Аль-Атракчи Ганим Мухаммед. Концентрация и монополизация прессы Англии (1958—1964 гг.). М., 1966; И. И. Барсуков. Печать норвежских коммунистов в годы борьбы патриотических сил Норвегии против немецко-фашистских оккупантов (1940—1945 гг.). М., 1967; Н. Н. Бурмака. Печать чехословацких патриотов в СССР во время второй мировой войны. М., 1968; В. Б. Гладкий. Печать кубинской революции (1959—1961 гг.). М., 1964; С. Д. Зорбалас. «Ризоспастис» — орган ЦК Коммунистической партии Греции — в борьбе за интересы греческих трудящихся (1917—1937 гг.). М., 1964; А. П. Киселев. Печать английских монополий против Ганы. 1957—1965 гг. (Формы и методы неокOLONIALISTИЧЕСКОЙ пропаганды). М., 1966; Е. В. Круглов. Коммунистическая печать Индии (Исторический путь и современное состояние). М., 1967; А. М. Навани. Борьба газеты «Рахбар» — органа Народной партии Ирана за интересы народных масс. Баку, 1962; В. К. Немиров. Газета «За прочный мир, за народную демократию» в борьбе за развитие движения сторонников мира. М., 1956; А. И. Си-зonenko. Очерки истории Коммунистической печати Румынии (1931—1937 гг.). М., 1962; П. И. Пронин. Коммунистическая печать Чехословакии. 1945—1966. М., 1967; Ю. И. Топалова. Коммунистическая печать Болгарии в годы фашистской диктатуры (1923—1929 гг.). М., 1968.

² Г. С. Сергеев. «Таймс» — старейшая ежедневная газета Англии и ее информационная и политическая деятельность во время Суэцкого кризиса 1956 г. М., 1968.

³ К. Маркс и Ф. Енгельс. Твори, т. 7, стор. 3.

З М І С Т

	Стор.
П. Я. Скотаренко. Боротьба більшовиків Луганська за відновлення і зміцнення місцевої партійної організації на початку нового революційного піднесення і підготовки Празької партійної конференції (1910—1911 рр.)	3
В. П. Таранік. Роль В. І. Леніна в організації перемоги Жовтневого збройного повстання в Петрограді в мемуарній літературі 1917—1923 рр.	8
В. О. Лук'янова. Питання війни і миру у статтях та листах В. І. Леніна (березень 1917 р.)	14
С. І. Петленко. В. І. Ленін і національно-державне будівництво в період становлення та зміцнення Радянської влади	20
Є. В. Федоров. Боротьба Комуністичної партії України з безробіттям у початковий період соціалістичної реконструкції (1926—1927 рр.)	26 ✓
В. М. Репко. Діяльність партійних організацій України по висуванню передових робітників на адміністративно-технічну роботу у промисловості і підвищенню їх кваліфікації (1926—1929 рр.)	34 ✓
В. О. Кудря. Діяльність ЦКК КП(б)У — НК РСІ УРСР по забезпеченню промисловості робочою силою в роки першої п'ятирічки (1928—1932 рр.)	41 ✓
Н. М. Казанович. Джерела і форми поповнення робітничого класу України в роки другої п'ятирічки (На матеріалах важкої промисловості)	47 ✓
С. А. Черниченко. Харківська партійна організація у підготовці кадрів робітничого класу через систему профтехосвіти (1962—1965 рр.)	53
Ю. Л. Сабатовський. Сільські комсомольські організації Сумщини в період підготовки масового колгоспного руху (1927—1929 рр.)	59
Р. І. Киричок. Початок відновлення комсомольських організацій України (грудень 1942—1943 рр.)	66
А. Б. Чугуєнко. Навчання і виховання кадрів комсомольських агітаторів у партизанських з'єднаннях України (1941—1944 рр.)	71
П. Г. Гетьман. Кабінети політичної освіти на громадських засадах — важливі центри ідеологічної роботи на Сумщині (1962—1965 рр.)	78
В. І. Скиба. Перший Всеукраїнський з'їзд профспілок	84
В. О. Корнілова. Про вивчення історії преси Комуністичної партії Великої Британії	88

ВЕСТНИК ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Серия истории КПСС

Выпуск 8

(На украинском языке)

Редактор *М. Т. Прокопенко*

Техредактор *Л. Ю. Мокроусова*

Корректор *Т. А. Доброскок*

Здано до набору 6/III 1970 г. Підписано до друку 14/I 1971 р. БЦ 30022
Формат 60×90^{1/16}. Обсяг 6 фіз. друк. арк., 6 умовн. друк. арк., 6,5 обліково
вид. арк. Зам. 2602. Тираж 500. Ціна 39 коп.

Друкарня № 16 Обласного управління по пресі.
Харків, Університетська вул., 16.

